

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ТРАДИЦІЙНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ СІЛ КОЛИШНЬОГО БОЛОТА
СЕРНЕ

КОВАЧ ВАНЕССА ДЕЗИДЕРІВНА

Студентка IV-го курсу

Освітня програма 014 Середня освіта (Історія)

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 7 /27 жовтня 2020 року

Науковий керівник:

КЕЙС Б. Г., в. о. доцента

доктор філософії у галузі етнографії

Завідувач кафедрою:

ЧОТАРІ Ю. Ю., к. і. н.

доктор і. н.

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 201_

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Кваліфікаційна робота
ТРАДИЦІЙНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ СІЛ КОЛИШНЬОГО БОЛОТА
СЕРНЕ

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконала: студентка IV-го курсу
КОВАЧ ВАНЕССА ДЕЗИДЕРІВНА
Освітня програма 014 Середня освіта

Науковий керівник: **КЕЙС Б. Г., в. о. доцента**
доктор філософії у галузі етнографії

Рецензент: **ДОБОШ О. О.**
старший викладач

Берегове
2021

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

AZ EGYKORI SZERNYE-MOCSÁR FALVAINAK HAGYOMÁNYOS GAZDÁLKODÁSA

Szakdolgozat

Képzési szint: alapképzés

Készítette: Kovács Vanessza

IV. évfolyamos hallgató

Képzési program: 014 Történelem

Témavezető: dr. Kész Barnabás PhD

m. b. docens

Recenzens: Dobos Sándor

adjunktus

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	6
I. FEJEZET. FAZEKASMESTERSÉG.....	8
1.1 Agyagtípusok, eszközök, munkafolyamat, díszítés	8
1.2 Az egykori Szernye-mocsár falvainak agyagművészete	12
1.3 Napjaink gyűjtői és agyagmesterei	13
II. FEJEZET. FAFARAGÁS	16
2.1 Fából faragott használati tárgyak.....	16
2.2 Az ácsok és asztalosok.....	20
2.3 Kerékkészítés	23
2.4 Hordókészítés.....	25
III. FEJEZET KOVÁCSMESTERSÉG	28
3.1 A kovácmesterség múltja	28
3.2 A kovácműhely: eszközök, munkafolyamatok.....	29
3.3 Napjaink kovácsai	35
ÖSSZEFOGLALÓ	37
ÖSSZEFOGLALÓ UKRÁN NYELVEN.....	39
FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE.....	41
MELLÉKLETEK.....	46

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
I. ЗАГОЛОВOK. ГОНЧАРСТВО	8
1.1 Різновид глини, інструменти, робочий процес, прикрашання.....	8
1.2 Кераміка сіл колишнього Болота Серне	12
1.3 Колекціонери та майстри кераміки сьогодення	13
II. ЗАГОЛОВOK. РІЗБЛЕННЯ ПО ДЕРЕВУ	16
2.1 Вироблені з дерева предмети для вживання	16
2.2 Столяри	20
2.3 Виготовлення коліс.....	23
2.4 Виготовлення бочок.....	25
III. ЗАГОЛОВOK. КОВАЛЬСТВО	28
3.1 Минуле ковальства.....	28
3.2 Ковальський цех: інструменти, робочий процес	29
3.3 Ковалі сьогодення	35
РЕЗЮМЕ УГОРСЬКОЮ МОВОЮ	37
РЕЗЮМЕ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	39
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА СПИСКИ ЛІТЕРАТУРИ.....	41
ДОДАТКИ.....	46

BEVEZETÉS

A dolgozat a hagyományos mesterségek múltját és jelenét mutatja be az egykori Szernye-mocsár területén. E munka által az olvasó betekintést nyerhet a mára teljes egészében lecsapolt, ám néprajzi kistáj megnevezéseként továbbra is élő Szernye-mocsár falvainak mindennapjaiba, az ott élő lakosok kultúrájába, gondolkodásmódjába.

Az elmúlt években már végeztünk kutatásokat az egykori Szernye-mocsárral kapcsolatban. Két évvel ezelőtt összefoglaltuk a vidék történelmét, és bemutattuk a halászat, méhészet és szarvasmarhatartás múltját, jelenét. Külön fejezetet kapott a kutatástörténet, amelyben annak jártunk utána, ki, hol, mit kutatott a térségben. A következő évben a dolgozatunk a növényi nyersanyagok felhasználásáról, azok megmunkálásáról szólt, és hogy a növénytermesztésnek mennyire kedvezett a Szernye-mocsár lápvidéke, a sajátos népi kultúrát kialakító „vízi világ”.

A dolgozatban jelenleg a térségre is jellemző néhány paraszti kisiparról – a fazekasságról, a fafaragásról és a kovácmesterségről lesz szó.

A munkánk célja, hogy a szakirodalom és a saját kutatásaink segítségével bemutassuk, milyen volt a hagyományos gazdálkodás, mesterségek helyzete az egykori Szernye-mocsár környékén, milyen változásokon esett át, illetve milyen napjainkban. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az általunk kutatott mesterségek mennyire maradtak fenn a 21. században.

Módszereink közé tartozott a szakirodalmak alapos áttanulmányozása, terepbejárások, helyszíni szemlék, mélyinterjúk és fotódokumentumok készítése.

A kutatás során támaszkodtunk olyan általános szakirodalmi munkákra is, amelyek nemcsak a Szernye-mocsárra vonatkoznak. Ide sorolhatnánk a Magyar néprajz III. kötetét, Balassa Iván és Ortutay Gyula Magyar néprajz című monográfiáját, melyek bőséges információkkal szolgáltak számunkra abban, hogy általánosságba véve milyen is volt a magyar mesterségek múltja. Hiszen ezekben a szakirodalmakban leírt munkafolyamatok, eszközhasználatok nagyban megegyeznek az általunk kutatott térségben meglévőkkel.

Témavezetőm, dr. Kész Barnabás disszertációja, melynek címe A paraszti életmód tükröződése az ugoctsi magyarság tárgyi kultúrájában, szintén nagy segítségünkre volt. Kutatásaink alatt megfigyeltük, hogy a Szernye-mocsár területén élő magyarság gazdálkodása több mindenben egyezik az ugoctsi magyarokéval, akár a múltjukat, akár a jelenüket vesszük figyelembe. A dolgozatban e forrásokon kívül megtalálhatóak saját recens kutatásaink is.

A dolgozatunk folyamán felhasználtuk Kész Barnabás és Kész Margit által összeállított forrásközlést, ennek címe A Szernye-mocsár falvainak néprajzi jellemzése Gönyei (Ébner) Sándor

kutatásai alapján. Az ebben lévő elsődleges források nagy segítségként szolgáltak a kutatásaink számára. Ezt főképp a második fejezetben tudtuk használni a faeszközök leírásával kapcsolatban.

Munkánkat nagyban segítette fő adatgyűjtőnk - Tóth Béla, szernyei lakosú régiséggyűjtő. Az általa beszerzett eszközökről, használati tárgyairól rövid leírást is adott. Neki köszönhetően jómagam is láthattam, milyen eszközökkel dolgoztak évtizedekkel ezelőtt a vidéken.

Korábban nem került sor arra, hogy valaki rajtunk kívül kimondottan, célirányosan a Szernye-mocsár falvainak hagyományos gazdálkodása és mesterségei után kutasson. Bízunk benne, hogy e szerény munka kiindulópontként fog szolgálni a további kutatások számára.

A dolgozatban három fejezet található. Az első fejezet a fazekasmesterségről szól, azon belül arról, hogy a fazekas milyen eszközökkel, agyagtípusokkal dolgozott, hogyan díszítette a megformált edényeit. A második fejezet a fafaragást tárgyalja. Szó esik arról, miket faragtak, illetve faragnak az egykori Szernye-mocsár falvainak lakói, és hogy a kerék-, hordókészítés, asztalosmesterség milyen múltra tekint vissza. Kutattuk azt is, hogy mennyire művelik napjainkban ezeket a mesterségeket. Az utolsó fejezet pedig taglalja a kovácsmesterség múltját, azt, hogy mikkel dolgozott a kovács és mi tartozott a munkakörébe. Mind a három fejezetnél igyekeztünk utána járni, kik azok a mai lakosok, akik még foglalkoznak az általunk tárgyalt mesterségekkel.

A dolgozat szerkezetileg a következő elemekből áll: bevezetésből, három fejezetből, összefoglalóból, 51 oldal szöveget, 21 képet tartalmaz. A felhasznált irodalomlista 40 címegegyeséget tartalmaz.

I. FEJEZET

FAZEKASMESTERSÉG

A szakirodalom is alátámasztja, hogy a fazekasművészet *népművészetünk egyik leggazdagabb, legváltozatosabb ága.*¹

A neolitikumban kezdetleges technikával készítették az edényeket, nem használtak kemencét és korongot, mely inkább női munkának számított, majd férfinak.²

A honfoglalás időszakából számos díszítetlen bögrék és fazekak kerültek elő. Ismerték a cserépedényt és használták is. A 13–14. században a kerámia úgy formában, mint díszítésben, változáson esett át, a Bizánci formák helyett már inkább igazodott a nyugati formákhoz. Ezt az ásatások is bizonyítják. A 15. században kezdett az ólomház megjeleni. Eleinte pettyek, csíkok voltak az edényeken díszítésként, aztán már a motívumok is előkerültek. Ezek a paraszti kerámiában a 17. és 18. században lettek általánosak. A népi kerámia mesterei olyan emberek, akik alkotásaikkal szekéren vándoroltak, árultak, nagy területet láttak el munkáikkal. Sokszor nem is pénzt, hanem gabonával fizettek nekik. Akiket már ismert a fazekas, tudta, milyen igényeik vannak, milyen nagyot, színűt, díszítésűt szeretnének. Így lassan kialakultak a fazekasközpontok.³

A fazekasság nehéz iparnak számított, a belőle származó jövedelem sem volt túl sok. De a fazekasmesterek munkáját igen értékesnek tartották. A sok munka és kevés anyagi bevétel mellett sokszor arra is volt idejük, hogy a gyerekeknek készítsenek egy-egy madáralakú füttyülőt. Egészségüket is kikezdte a mázak kigőzölgése.⁴

A fazekasmesterség nem egy egyszerű házi munka volt, komoly szaktudást igényelt, amit nem volt könnyű megtanulni.⁵

Agyagtípusok, eszközök, munkafolyamat, díszítés

*„A kerámiát alapanyag (agyag), ház és égetés szerint szokás csoportosítani. A rangsor alapján áll a mázatlan kerámia, az egyszer égetett terrakotta, az agyagművesség legáltalánosabb és legősibb válfaja.”*⁶ A terrakotta (mázatlan kerámia) elterjedt szerte a világon, és persze fenn is maradt. A ház felfedezése az üveg feltalálásával történhetett egy időben. De a ház kerámia készítését a

¹ Gábor 1954:8.

² Kresz 1991: 524.

³ Balassa – Ortutay 1980. 388.

⁴ Gábor 1954: 8., 9.

⁵ Kresz 1991: 526.

⁶ Uo. 524.

népvándorlás népei, illetve a magyarok sem ismerték. Ennek az elterjedése és használata csak Zsigmond idején lett általános.⁷

A Kárpát-medencében a tűzálló agyag leginkább hegyvidéken található, ami pedig az Alföldön, abból nem igazán lehet olyan fazékfélét készíteni, ami tűzre való. Van az úgynevezett tálföld és főzőedénynek való föld. A fazekas ezt a kétféle agyagot különbözteti meg. Az, hogy a fazekas milyen edényt készít, az agyag minőségétől függ. A fazekas tehát csak a hegyvidéki agyagból tud fazekakat, főző- és sütőedényeket készíteni. A fazék lehetett belül mázas vagy mázatlan. Ahhoz, hogy az agyagipar kifejlődjön, jó, ha van a közelben nyersanyag-lelőhely. Ha a vidéken nincs tűzálló agyag, akkor ott elsősorban korsókat, tálakat készítettek. Tehát levonható az a következtetés, hogy fazékfélét, korsót, tálakat bárhol lehetett készíteni, de a fazekak készítése helyhez voltak kötve.⁸

Egy régi, paraszti családban nagyon sok cserépedényre volt szükség, amiket természetesen fazekasok készítettek el. A legtöbben ott dolgoztak, ahol volt a munkához alkalmas agyag. A 18. század végén, a 19. század elején céhekbe tömörültek. A céhkancsókra feltüntették az ipar munkaeszközeit és jelvényeit.⁹

Az edényhez és korsóhoz használták a magas vastartalmú agyagot. A vastartalom miatt az agyag vörösre égett. Áteresztí a vizet, ez pedig hűvösen tartja a korsóban egy meleg, nyári napon az ivóvizet. De fontos volt, hogy az agyag ne legyen meszes vagy homokos, mert abból jó korsót csinálni nem lehetett.¹⁰

A fazekasságnál a tálak készítése fiatalnak számít, mert inkább fából készült tálakat, tányérokat használtak, akik pedig gazdagabbak voltak, megtehették, hogy fémedényből egyenek.¹¹

A korsókészítők között voltak olyanok, akik a korsóikat fekete színűre égették. Ezt úgy tudták kivitelezni, hogy lezárták a kemence nyílásait az égés folyamán. A vas-oxid redukciója miatt az edény szürke-fekete színű lett.¹²

A fazekas műhelye tulajdonképpen a háza. Ahol van a műhely, ott alszik a segéd, de valahol még a mester is. Aki arra járt, azonnal felismerte a házról, hogy ki él benne, hiszen hosszú deszkán száradtak az edények az eresz alatt. A műhelyben megtalálható a mázórló kő, ami vagy mozdítható, vagy be van építve. Aztán búbos kemence, ami az edényszárításra alkalmas hely. A falakon polcok vannak. A korong körül vannak a kisebb szerszámok. Ilyen a háromszögletű fakés, mely az egyik legfontosabb eszköz. Aztán a rovátkoló, ami fából készült, ez arra szolgált, hogy a fazekak vízszintes barázdáit elkészítse.¹³

⁷ Uo.

⁸ Uo. 532.

⁹ Gábor 1954: 8.

¹⁰ Kresz 1991: 532.

¹¹ Uo. 533.

¹² Uo. 538.

¹³ Uo. 555.

A síkkal (vagy dróttal) vágják le a felhúzott edényt a korongról. Aztán ott van még a mérték, léc (ezen lévő bevágások jelzik, hogy milyen nagy legyen az edény). Illetve ott volt még az *inas*, amely egy állvány volt.¹⁴

Egy fazekas számára a legrégebb, legfontosabb eszköz a fazekaskorong. Kezdetleges típusa az alacsony kézikorong, abból *fejlődött ki a lábbal hajtható korong*. Így a fazekas keze már szabadon maradt. A lábbal hajtható korongot *orsós korongnak*, vagy *forgó tengelyű korongnak* nevezik.¹⁵

A fazekas kemencéket kétféleképpen lehet osztályozni: *függőlegesen felfelé* halad a hő, vagy *vízszintes irányban*. A függőleges kemence kerek, míg a másik téglalap alakú (*hosszú kemence*).¹⁶

A fekete mázatlan kerámiát a kerek katlanban égették. Ez a kemence *félíg földbe süllyesztett*.¹⁷

A fazekasság több munkafolyamatból áll: bányászat, formázás, égetés, leöntés, díszítés, mázolás. Az agyagot többen is bányásszák. Majd az agyagot pihentetni kell, fagyasztani, fontos a hűvös helyen való tárolás, iszapolás. Agyagszelővel kell szelni, hogy eltüntessék a benne maradt fűszálakat. Ez nem olyan nehéz munka, általában az inasra bízták. Később következett a taposás, melyhez erő is kellett. Mezítláb zajlott a folyamat *a leterített nedves agyagon*. Az agyagot majd kézzel meggyúrták. Gömbölyű agyagegységeket kellett formázni. Fő munkaeszköz a korong. Ezt nehéz megtanulni, sokat kell ehhez gyakorolni. A mester végzi, de akár a segédet is be lehet fogni. Azt az edényt, amit a mester vagy inas kialakított, *fűlezni* kell. Ezután kell leönteni az edényt az angobbal. Ha karcolt díszítés szerettek volna rá, azzal sietni kellett, nehogy megszáradjon. De az írókával és ecsettel való díszítés akkor is el lehetett végezni, amikor az már száraz volt. Ezt a munkát általában a nők végezték. Szárításkor nagyon óvatosnak kellett lenni, oda kellett figyelni, nehogy az edény *hirtelen túlszáradjon*. A mázatlan edényeket elég csak egyszer égetni, mázasat viszont nem elég egyszer. A mester felügyelte, hogy a tárgyak a kemencében megfelelően legyenek elhelyezve. De a tűzifát a legények, segédek hasogatták fel. Miután kiszedték az edényt, megverték, hogy az kihűljön. Ezután jött a mázolás. A máz törését az inas végezte. A mázolás folyamata olyan volt, mint amikor angobbal öntötték le az edényt. Ezután jött az újabb szárítás.¹⁸

A második égetéskor figyelni kell arra, hogy ne ragadjanak össze az edények, de nem is kell úgy rakni az őket, mint az első égetéskor.¹⁹

Fontos megemlítenem, hogy létezik ólommáz és ónmáz kerámia. A kettő nem egyforma. „*Míg az ólommáz átlátszó, üvegszerű, az ónmáz fedőmáz, nem átlátszó, elfedi az alapanyagot, a cserepet.*”²⁰ Az ólommáz lehet színezett és színtelen. Volt, hogy az edény falára közvetlenül került

¹⁴ Uo. 556., 558.

¹⁵ Uo. 562.

¹⁶ Uo. 569-570.

¹⁷ Uo. 574.

¹⁸ Uo. 554.

¹⁹ Uo. 555.

²⁰ Uo. 525.

rá, de volt, hogy előbb leöntötték az edényt földfestéssel, amit *angobnak* is neveztek. A színe lehet fehér, sárgás, feketés vagy vöröses. Díszítéskor az angobot vagy rácsurgatták az edényre, vagy ecsettel ráfestették. Nem olyan magas fokon történt az égetés, ennek következtében a színek nagyon szépen mutattak az edényeken. Az ónmázás technika egy rétegből állt, nem áttetsző, az égetés pedig magasabb hőfokon történt. A magyaroknál, ami leginkább elterjedt, az a mázatlan és ólomházas edények készítése.²¹

A máz legelőször a legmagasabb társadalmi körökben jelent meg, sárga, illetve zöld színű kályhákban. A kályhakészítés és a fazekasmunkát nem igazán lehetett elválasztani, mivel a kályhaszemek is ott készültek, ahol a fazekak. Mint korábban is láttuk, a főzőedények a magas hőfokot igényelték, de a kályhához nem volt erre szükség.²²

A máz egy idő után az edényeken is megjelent. Zöld és sárga mázas kancsók már a 15. században előfordultak. A zöld mázat inkább boroskancsókon és kulacsokon használták. A török hódoltság idején kezdtek elterjedni a mázas tálasmunkák, melynek két típusa van: *színes mázas, geometrikus díszű, a díszítést fésűszerű eszközzel végezték; színtelen máz alatt fehér angobon írókával díszített, a körvonal sötétbarna, a színezés vörös és zöld*. Az edények nemcsak a konyhában voltak használatosak, a falakat is díszítették vele. Mert már a hódoltság idején fennmaradt tálakon is volt akasztófül.²³

Ebben az időszakban a tálakat úgy díszítették, hogy előbb *feketézik* a minta kontúrjait, aztán kifestik (*töltik*).²⁴

A díszítést legtöbb helyen a fazekasok feleségei, lányai, szegény napszámosok feleségei, esetleg szomszédasszonyai végezték az írókával vagy ecsettel. „Az íróka olyan kézbeillő edény, amelynek csövéből, egy tollszárból, a híg festék szabadon folyik. Ezzel virágozzák be az edény oldalát.”²⁵

A cserepes munkák nagyon szépen be tudják mutatni népi díszítőművességünket. Az edények formái olyan maradtak, mint a bő-, faedények formája. Azokat az edényeket, melyek mindennapi használatra valók, nem igazán díszítették. Majd csak a porcelánedények hatására kezdett kialakulni a mindenféle mintájú edények.²⁶

A legegyszerűbb díszek az *ujjlenyomatos agyaglécek*. Ezt úgy kell elképzelni, hogy az agyagba belekarcolják a díszet, majd írókával rácsorgatják a színeket. Ecsetet használni majd a 19. században kezdenek el, annak jobban a második felében. De még akkor sem jelent meg mindenhol.²⁷

²¹ Uo. 525.

²² Uo. 541.

²³ Uo. 542.

²⁴ Uo. 546.

²⁵ Gábor 1954: 9.

²⁶ Ortutay 1966: 99.

²⁷ Balassa – Ortutay 1980: 388.

A vászonedényekben főzték a töltött káposztát, ebben a korsóban vitték a vizet. A fekete edényt egy folyadékkal kennek be, ami *olajból, petróleumból és denaturált szeszből* tevődik össze. Aztán ha megszáradt, egy posztódarabbal lefényezték. Majd *kavicsokkal, növényi és virágmintákkal*, vagy akár *madármotívummal* díszítették. A kemencébe égetéskor az utolsó húsz percben nyirkos szalmát és fát tesznek, aztán fokozatosan lezárják a kemence nyílását. Kátrányos füst keletkezik, ami átjárja az edényeket. Ettől pedig fekete színűek lesznek. Fazekasnak vagy gölöncsérnek azt a mestert nevezték, aki a legegyszerűbb használati edényeket készítette. A tálakat és a korsókat az *előkelőbb mesterek* formázták. Ő a fazekas munkáját is el tudta végezni, de ez fordított esetben nem volt elmondható. Díszített edényeket a két világháború között már alig készítettek. Cserépből készült még a múlt században is a magyar parasztság legtöbb főző- és tárolóedénye.²⁸

Az egykori Szernye-mocsár falvainak agyagművészete

Ahhoz, hogy a vidéken fejlődni tudjon a fazekasság, minden feltétel adott volt. A fazekascéhek már a 16. században kialakulhattak, hiszen Munkácson 1592-ben magyar nyelvű kiváltságlevelet kaptak. A 19. század végén államilag is megszervezték az agyagipar oktatását. A szakirodalom Kárpátalja agyagművészeteit „*a Felső-Tisza-vidék fazekasságához sorolja. E nemzetiségi, vallási, kulturális szempontból rendkívül színes régió fazekasközpontjai közül Sárospatak a felvidéki, Nagybánya, Máramarossziget és a többi keleti központ pedig román, erdélyi és ruszin fazekasság hatása alatt állt. A földrajzilag e két véglet közé eső Ungvár, Munkács, Beregújfalu, Dercen és Nagyszőlős fazekassága pedig átmeneti, vegyes vonásokkal bírt.*”²⁹

Gönyei (Ébner) Sándor a Szernye-mocsár falvainak tárgyait (edények, ajtózárok, bútorok stb.) alaposan felkutatta és dokumentálta. A látottakat lerajzolta és feljegyzést készített róla.³⁰ Konyhai eszközöket is megtalálhatunk a rajzok között, különböző méretű és mintázatú cserépedényeket.

Beregújfaluban a korsókat mázfoltokkal díszítették.³¹ Díszedények is fennmaradtak, ami azt is bizonyítja, hogy a fazekasok nemcsak mindennapi tárgyakat készítettek.³²

Munkácson mázatlan vizeskorsókat is készítettek, de a Beregújfaluban készült korsók *alakja kevésbé gömbölyű, inkább megnyúlt, nyakuk hosszabb*. Ha a díszítést vesszük figyelembe, az is eltért egymástól. „*Egyrészt a munkácsiakon az edény vállán keskenyebb a fehér engobos sáv, amelyre a festett minta kerül, másrészt a díszítmény a munkácsiakon lendületesebb, a hajladozó indákon levelek*

²⁸ Uo. 390.

²⁹ Kész B. 2018: 157.

³⁰ Kész B. – Kész M. 2021: 19.

³¹ Kész 1991: 541.

³² P. Szalay 2012: 214.

mellett virágok is megjelentek, a beregújfaluikon inkább csak vonalakat látunk.”³³ Tehát a beregújfalusi korsók egyszerűbbek voltak és zöld mázfolttal voltak ellátva.³⁴

Bereg vármegyében többféle minőségű és mennyiségű agyagot lehetett találni. A munkácsi Liget erdőben sárgás és vöröses agyagot találtak, de hasonló került elő Dercenben, amiből jó pipákat lehetett gyártani.³⁵ Fontos kiemelni, hogy fekete színű agyagkorsót is készítettek.³⁶

Dercenben az első világháború előtt dolgoztak fazekasok a faluban a visszaemlékezések szerint. A falu utolsó fazekasa Bakos András volt, akinek *már az utódai sem élnek.*³⁷ Az itteniek pénzért is eladták az agyagot. Nemcsak nyersen árulták, hanem égették is.³⁸

A fazekasmesterség sajnos kihalt még a 20. században, nagyipari változata (például a beregszászi ajolikagyár) se élte túl a rendszerváltást. Viszont elég nagy számban található régi cserépedényeket, melyek épségben megmaradtak, és amelyeket akár még ma is lehet használni.³⁹ E tárgyi emlékek alapján a vidék e nagy múltra visszatekintő kézműipara még ma is kutatható. Dokumentálása, rekonstruálása véleményem szerint fontos feladat a néprajzkutatók számára.

Napjaink gyűjtői és agyagmesterei

A kutatásainkat nagyban segítette Tóth Béla, szernyei lakos, férj, négygyermekes édesapa és régiséggyűjtő. Korábban már szerepelt Espán Margaréta Hagyományok, nemzeti értékek Kárpátalján című könyvében, ahol a következőket olvashatjuk róla:

„2007-ben kezdtem el komolyabban régiségekkel foglalkozni. A feleségem Beregszászban tanult, s egy alkalommal, amikor leutaztam hozzá, elmentünk a Bereg-vidéki Múzeumba, mert tudtam, hogy érdekelnek a régiségek. Körbenéztem, s sok olyan tárgyat láttam, amiről ugyan nem tudtam, hogy mi, de tudtam, hogy nekünk is van olyan otthon. Miután hazamentem, lehoztam őket a padlásról, megpucoltam, és próbáltam minél többet összegyűjteni, főleg a szomszédoktól, rokonoktól. Sok dolog nevét a múzeumban néztem meg, később pedig a tévében, az Ízörzök és a Kerekék és lépések c. műsorokban is sok érdekességet láttam. Ma pedig már interneten is rá tudok keresni a dolgokra. A régi falusi háztartási eszközök legalább 90%-át már ismerem. A gyűjteményemben úgy 150-200 féle dologból összesen 300-nál is több tárgy található, mert van, amiből több is van. Főleg szernyei és környékbeli dolgokat gyűjtöm. Sok tárgy származik Barkaszórol is, a feleségem nagymamájától. Náluk tele volt a padlás régiségekkel. Főleg azokat a tárgyakat szeretem, amelyek a családomhoz kötődnek. A szovjet érában sok minden eltűnt... Ezeket legalább fényképek alapján próbálom

³³ P. Szalay 2003: 7.

³⁴ Uo.

³⁵ Lehoczky 1996: 399.

³⁶ Uo. 410.

³⁷ Gunda 1988: 25.

³⁸ Takács 1996: 233.

³⁹ Kész 2018: 158.

felkutatni. Az iskolába gyakran kérnék el néhány dolgot egy-egy kiállításra. Ez jó, mert sok olyan dolog van, amit a mai fiatalság már nem láthat, mert pl. nem vetnek már kendert, hogy láthatnák egyáltalán, hogyan zajlottak a szövést előkészítő munkafolyamatok.”⁴⁰

A gyűjteményét nekem is volt szerencsém látni. Tóth Béla és kedves felesége, Csilla minden tárgyról részletes leírást adtak, bemutatták, mit hogyan kellett használni, mi mire való. Mintha csak egy időutazásban vehettem volna részt. A sok, szép és értékes tárgyak között találhatunk különböző agyagedényeket, fából és vasból készült eszközöket, melyek az egykori Szernye-mocsár lakosságának mindennapi életét képezték. A gyűjteményt látva jómagam is elgondolkodtam rajta, hogy mennyire keményen kellett dolgozniuk a régen élt gazdáknak, gazdasszonyoknak. Megtalálhatóak itt kisebb nagyobb edények, kancsók. Az edények között vannak olyanok, melyek mázasak és mázatlanok, illetve ecsettel díszítettek. Szébbnél szébb falra akasztható tányérok is ékesítik a gyűjteményt, melyek főleg virág-, elvéve madármotívummal vannak díszítve.

Barkaszo is büszkélkedhet régiséggyűjtővel. Koncz Sándor már az 1970-es években rábukkant munka közben patkókra, cserépedényekre, melyek a földből kerültek elő. Mivel szerette a régiségeket, komolyabban el kezdett velük foglalkozni. Azzal, hogy több régiséget megmentett, a fiatalok is láthatják, hogy annak idején milyen keményen kellett dolgozni. Leginkább barátoktól, rokonoktól szerezte be a tárgyakat, de volt olyan, amit megvásárolt. Nagyon sok mindent sikerült megmentenie, amit később letisztított, rendbe hozott. Két külön szobát is fenntart ezeknek az értékeknek.⁴¹

Nagydobrony még dicsekedhet azzal, hogy jelenleg is van, aki agyaggal dolgozik. Idősebb Hidi Endre 1991-ben a Képző és Iparművészek Révész Imre Társaság alapító tagja volt. Az 1960-as években még azt sem tudta, hogy mi is az a kerámia. De mivel az Ungvári Képzőművészeti Szakközépiskolában kezdett el tanulni, kénytelen volt megismerkedni vele. Az öreg mesterének sokat köszönhet, hiszen a mesterség *minden csínját-bínját* el tudta sajátítani. A katonaság és egy reklámcégnél való munka után a szülei kitalálták, hogy kezdjen el műhelyben dolgozni. Dolgozott a kolhozban és kisvállalatnál is. *„A népművészet az, amire leginkább ráálltam: hagyományörző figurák, Miska-kancsó, női figurák, bikák, lovak. Járok táborokba, gyereknapokra is agyagozni gyerekekkel. Egyik lányom és a fiam is kerámia szakon tanult tovább. Én egyiküket se akartam erre erőltetni, de megtetszett nekik.*”⁴²

Ifjabb Hidi Endrét már gyermekkorában is érdekelte édesapja mestersége. Ezért az Ungvári Erdélyi Béla Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában, ahol megismerkedett a szobrászattal és festéssel egyaránt. A szakközépiskola után a budapesti Magyar Képzőművészeti Egyetemre

⁴⁰ Espán 2015: 338., 339.

⁴¹ Uo. 306., 307.

⁴² Uo. 239., 240.

felvételizett szobrászat szakra. Megrendelésre is készít különböző érdekességeket, amibe a saját egyéniségét is próbálja becsempészni. Nyáron meg szokták hívni különböző rendezvényekre, táborokba. A gyerekeknek nagyon szokott tetszeni ezek a foglalkozások.⁴³

Ifjabb Hidi Endrét sikerült is elérnünk. Megtudtuk tőle, hogy édesapjával együtt mind a mai napig készítenek kerámiát.⁴⁴

Hidi Endre lánya, Dancs Tünde, aki Mezőkaszonyban él, szintén kerámiakészítéssel foglalkozik. Ami nem is csoda, hiszen volt kitől örökölni a tehetséget és ellesni ezt-azt. „A testvéreimmel mondhatni ebben nőttünk fel. Sok mindent tanultam az apámtól, s ha kérdésem volt, hozzá fordultam. A gyurmázással kezdődött, kezdődik az egész: a gyerek kézbe vesz egy darab agyagot, gyurmázza, formálja. Később a korongozást is elsajátítottam. 14 éves koromban Ungvárra mentem tanulni az iparművészeti szakközépiskolába kerámia szakra. Rajz, festészet, szobrászat, kompozíció és művészettörténet voltak a szaktantárgyaink. Négy évig tanultam ott. A megrendelés ritka madár. Az apámnál sokan megfordulnak, ő szokta eladni az általam készített kerámiákat. De különböző fesztiválokon is részt szoktam venni velük. Saját ötletek alapján dolgozom. A tárgyakon legfőképpen absztrakt bogarak, lepkék, halak jelennek meg. Tehát a természetből merítek ihletet, de saját átírásban, nem természetesen jelenítem meg azt a munkáimon. Készítek gyertyatartókat is, amikben az az érdekes, ahogy kiszüremlik a rajtuk lévő réseken át a fény. Nem csinálom ezt folyamatosan, mert nincs saját műhelyem.”⁴⁵

Kutatásaink alatt azt tapasztaltuk, hogy a 21. században az egykori Szernye-mocsár területén már csak elvétve foglalkoznak agyagművességgel az emberek. Mivel az üzletekben már bármilyen edényt meg lehet vásárolni, ezért nincs rá akkora igény, mint a korábbi századokban. Napjainkban már csak ajándéktárgyként vásárolnak az emberek kerámiát. Azok üzik ezt a kézművességet, akiket hajt a kíváncsiság a régi, hagyományos mesterségek iránt, és felvállalják e régebben vidékünkre is jellemző népi iparág népszerűsítését, megőrzését az utókor számára.

⁴³ Uo. 240., 241.

⁴⁴ Adatközlő: ifj. H. E

⁴⁵ Espán 2015: 136.

II. FEJEZET

FAFARAGÁS

Fából faragott használati tárgyak

Az egykori Szernye-mocsár vidékén nem volt olyan település, ahol ne foglalkoztak volna fafaragással.⁴⁶A famegmunkálás az egyik legrégebbi foglalkozások, kézműipari ágak közé tartozik. Több olyan fafaragással kapcsolatos szavunk van, melyek finnugor eredetűek. Ide tartozik a *fejsze, fűr, kéreg, reped, szeg, vág, szel* stb.⁴⁷

A magyar nép valószínűleg magával hozhatta a Kárpát-medencébe azt a sokféle ismeretet, amely a famunkával kapcsolatos, de mivel a faeszközök elpusztultak, erről nincsenek tárgyi bizonyítékaink.⁴⁸

Azok a parasztok, akik nem tudták mezei munkával biztosítani családjuk megélhetését, de nagyon ügyes kézügyességük volt, másoknak is készítettek faeszközöket, edényeket, melyek a háztartásban, gazdaságban használtak. A feudális korban gyakori volt a *jobbágyparasztok zselléresedése* – elszegényedésük, földparcellájuk csökkenése. Ezért sokan közülük kézművességgel kezdtek el foglalkozni: leginkább fűrással, faragással, hogy valamivel többet tudjanak keresni. Ahhoz, hogy valaki belépjen a céhbe, bizonyos költségekkel és feltételekkel járt, melyet sokan nem tudtak vállalni, ezért az ilyen céhen kívüli kézművesek megkapták a *kontár* jelzőt. Nagyon sok paraszt dolgozott a 18. és 20. század között úgy, hogy nem volt szakmailag képesített. Az ilyen mesterek száma a fafeldolgozás ágazataiban volt a legmagasabb. Viszont azokra a famegmunkáló specialistákra, akiknek nem volt képesítésük, nagy szükség volt, hiszen olyan eszközöket is elkészítettek, melyeket a céhekben nem. Termékeikkel ellátták azokat a vidékeket, ahol nem, vagy csak kevés céh működött. Akik értettek ehhez a mesterséghez, azok több mindent is el tudtak készíteni: szerszámokat, háztartási eszközöket, akár még bútordarabokat is.⁴⁹

Azzal, hogy a 18. század elején megjelentek és szélesebb körben is elterjedtek az üvegből, agyagból és vasból készült edények, a faedények háttérbe szorultak.⁵⁰

A pásztorokat régen jeles faragóknak tartották, mivel nekik sok idejük volt arra, hogy űzzék e mesterséget. Hiszen azok, akik a nagybirtokokon, vagy a saját földjeiken dolgoztak, nem igazán tehették ezt meg. A pásztorok tarisznyájában mindig ott lapult a bicska, és ameddig az állatok legeltek, kerítették egy fadarabot. Mindenesetre nem verték nagy dobra barkácsolási

⁴⁶ Gábor 1954: 12.

⁴⁷ Juhász 1991: 412.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo. 416.

⁵⁰ Nagy 2002: 217.

tevékenységüket, mivel nem igazán nézték jó szemmel ezeket a pásztorokat. Megesett, hogy emiatt végül elbocsátották őket.⁵¹

Mindenesetre a messzi legelőkön, ahol szinte senki nem látta, mit művel a pásztor munka közben, megtehetette, hogy faragjon. A nagyon sok használati tárgyak készült fából: *furulya, gyufatartó, juhászkampó, ostor-, baltanyél*. Sokszor kisebb háztartási eszközöket és gyermekjátékokat is készített. A térség bővelkedett faanyagban, ezért szívesen foglalkoztak az emberek famunkáival. Szinte mindenkinél megtalálható volt a vonószék, amelyen a szerszámnyelet faragták ki a kétnyelvű késsel (vonókés). Szekéralkatrészeket, létrákat, fejszéket, bárdokat, fűrészeket, vésőket és még sok mást is el tudtak készíteni. Volt, hogy a legények az orsót, talpas guzsalyt, mosósulykot, mángorlót maguk faragták a szerelmüknek. Ezeket sokszor még díszes faragásokkal is szebbé tették.⁵² Egy szép, virágmintás guzsalyt sikerült lefényképeznem Tóth Béla gyűjtőnél, melyen elsősorban tulipán motívum látható. A legények általában a díszített ajándékot Éva estéjén adta át szívük választottjának.⁵³

Az orsót és guzsalyt vagy a barkácsolók, vagy a háziiparosok készítették el. Az orsó faragásához leginkább bükkfát, bodzafát, gyertyán- vagy szilvafát használtak.⁵⁴

Általában fűzfából faragták ki azt a nehezéket, amire az orsó perdítéséhez volt szükség. A guzsalyokat igyekeztek juharfából készíteni, melyet könnyen lehetett faragni, de valahol mogyorófát vagy keményebb bükkfát használtak fel a faragáshoz.⁵⁵

A kerítés és kapu elemeit, a kútágast, az etető- és itatóválót a parasztgazdák általában saját maguk faragták.⁵⁶ Nagydobronyban az 1800-as évek második felében nem volt általános dolog a kerítés. Majd csak a két világháború között kezdték a telkeket elkeríteni.⁵⁷ A kapufélfák szépen faragottak voltak, a szekerek a nagykapun, a gyalogosok a kiskapun járhattak át.⁵⁸

Viszont a helyi cigányok a fakanalak, dagasztóteknők és más faedények készítésével foglalkoztak.⁵⁹

Régen a falusi parasztemberek szinte minden faeszközt el tudtak készíteni, amelyekre szükség volt az udvarban. Az a parasztember, aki járta az erdőt, ismerte környezetét és tudta, hogy a fafajták közül melyiket mire lehet felhasználni. Tudta, melyikből lehet edényt vagy szerszámot csinálni.⁶⁰

⁵¹ Balassa – Ortutay 1980:356.

⁵² Balassa – Ortutay 1980: 357.

⁵³ Gunda 1956: 53.

⁵⁴ Juhász 1991: 426.

⁵⁵ Uo. 427.

⁵⁶ Kész B. 2018: 154.

⁵⁷ Móricz 1995: 102.

⁵⁸ Balassa 1989. 393., 394.

⁵⁹ Kész 2018: 154.

⁶⁰ Juhász 1991: 412., 413.

Bár az igaz, hogy, a parasztember sok mindent el tudott készíteni, de a mesterek azért jobban értettek a faragáshoz.⁶¹

A faragást leggyakrabban télen végezték. A parasztember a fészerben megjavította eltört szerszámát, vagy újat készített.⁶² Télen a földművesek ráérttek arra, hogy fúrjanak-faragjanak; szekérrudakat, létrákat, háromlábú székeket, lapátokat, villákat, egyéb mezőgazdasági eszközöket készítsenek.⁶³

A fafaragók a bükkfát szerették használni, de ha nem volt bükk, akkor a juhar-, nyír-, kőris-, vadvakörtefa is jól jött.⁶⁴ A fák kérgéből, pontosabban hárs-, nyír-, nyár-, fenyőfából, edényeket tudtak készíteni.⁶⁵

A faragószerű a házi szerszámkészítés legfontosabb eszköze. A fát, amit meg akartak faragni, a lábító segítségével tudta a faragószerű feje leszorítani. Használtak fejszét, vésőket és fúrókat is.⁶⁶

A parasztemberek a szekér alkatrészeit maguk készítették, kivéve a kerekeket. Azokat képesített mesterekre bízták, mert a kerékagy fúrása, a *küllőzés*, a keréktalp elkészítése megfelelő szerszámokat igényelt, meg persze szakembert.⁶⁷

Fényes Elek is említést tesz arról, hogy Kisdobrony lakosai készítettek fából készült edényeket.⁶⁸

Gönyei (Ébner) Sándor 1939-1942 között végzett kutatásokat a háziiparról és falusi kisiparról a mocsár területén lévő magyar falvakban.⁶⁹ Gönyei lerajzolta, hogyan nézett ki Kisbégányban egy szemeteslapát, melyet fából faragtak, illetve egy falra akasztható gyufatartó.⁷⁰

Egy érdekes szót is olvashatunk a jegyzetében. Ez pedig nem más, mint a *szátyiva*, ami szövőszéket jelent. Érdekes, hogy ezt Nagydobronyban még ma is így nevezik.⁷¹ Gyűjtései között vannak még ábrázolva fatálap, fakannák, húsvágó deszka.⁷²

Az előző fejezetben említett Tóth Bélánál több fából készült eszköz is található: a *mángorló* – régen, amikor a patakba jártak ruhát mosni, ennek a segítségével dörzsölték és sulykolták (ütötték) a ruhát a nagyobb hatékonyság és tisztább ruhák végett; *gereben* (vas ecset) –fából és vasból készült, amivel a szöszből kifésülték a kender rostját; *mosódeszka* – ezen dörzsölték a ruhát mosás közben; *motolla* (régiesen: *motóla*) –arra szolgált, hogy a megfont fonalat a két végén lévő

⁶¹ Balassa – Ortutay 1980: 354.

⁶² Juhász 1991: 415.

⁶³ Botlik 2001: 129.

⁶⁴ Juhász 1991: 418.

⁶⁵ Balassa – Ortutay 1980: 355.

⁶⁶ Juhász 1991: 415.

⁶⁷ Uo. 414.

⁶⁸ Fényes 1998: 31.

⁶⁹ Botlik 2001: 127.

⁷⁰ Kész B. – Kész M. 2021: 20., 21.

⁷¹ Uo. 21.

⁷² Uo. 22.

keresztfülekre tekerték fel, ebből többféle hosszúságút készítettek, mindegyiknek megvan a maga mértékegysége, mivel egy tekerés a pálca végén lévő keresztfülek között egy bizonyos hosszúságot tett ki, így is tudták számolni, hogy körülbelül mennyi tekerés kell egy vég vászon elkészítéséhez;*guzsaly*– erre kötötték fel a rostesomót, a talpát gyönyörű mintákkal díszítették; *rokka*; *fából készült vajköpülő*; *csillár*; *gereblye*; *fűrész* (fa a nyele) és még hangszer is, a *citera*. És persze olyan eszközök is, melyek a konyhában egy háziasszony számára elengedhetetlenek: *vágódeszka*, *paradicsompasszírozó*, *húsklopfoló*, *fakanalak*.⁷³

Régen gyakori volt, hogy különböző állatokat ábrázoló faragványok díszítették mások otthonát. Még gyermekkoromban is sok ilyet láttam, de ma már egyre kevesebbet. Tóth Béla gyűjteményében találtam még egy kisebb sast kifaragva, mely minden bizonnyal díszként szolgált valakinek az otthonában.

Hetyenben Sütő László tanár, fafaragó és asztalos. A fafaragás nála azzal kezdődött, hogy nagyon szerette az autókat. Lerajzolni is szerette volna őket, de nem tudta, azért neki fogott a faragásnak. A faragókéseit édesapjától örökölte, hiszen ő is fafaragással foglalkozott. „*Nem tanultam én ezt sehol, senkitől. Megnéztem valamit, és leutánoztam. Dísz tárgyak faragására nem volt igény, így ezt csak a saját magam örömeire csináltam.*”⁷⁴

Sikerült utánajárnunk, és megtudtuk, hogy a tanítás mellett még mindig foglalkozik faragással, illetve már asztalossággal is. Viszont mostanában alig van munkája.⁷⁵ Annak ellenére szebbnél szebb munkákat mutatott meg, és az ezekről készült képek megtalálhatóak a mellékletben.

Makkosjánosiban Halavács Bélát már gyermekkorában kezdte foglalkoztatni a fafaragás. Faragni az 1990-es évek elején kezdett. Egy budapesti ismerősétől kapott egy címerrajzot, amit ki kellett faragnia. Faragott már házi áldásokat, település-, magyar címereket. Sok mindent vittek már tőle Magyarországra ajándékba. Gyakran vett részt nemzetközi fafaragó táborokban. Igaz, hogy nem gazdagodik meg ebből az ember, de valamennyi jövedelemre szert lehet vele tenni.⁷⁶

Nagyberegén a fiatal Somi István már 2011-től elkezdett fafaragással foglalkozni. Az első munkája egy virág volt. Eleinte otthonra és ajándékba faragott dolgokat. De később már el is tudta adni munkáit. Nagyon népszerűek a házi áldások, madár-, virágmintás dolgok. Alapanyagának akác-, dió és almafát használ. Festeni nem szükséges, mert ezeknek a faféléknek különböző színesek lehetnek. „*Egyenként formázom meg a különböző részeket, különböző fafajtákat használva. Így már kiszáradt és hulladék fát is fel tudok használni, mert apró méretű részeket készítek.*”⁷⁷

⁷³ Adatközlők: T. B. és T. Cs.

⁷⁴ Espán 2015: 102.

⁷⁵ Adatközlő: S. L.

⁷⁶ Espán 2015: 124-125.

⁷⁷ Uo. 164.

Zápszonyban Szatmári János már 20 évesen elkezdett faesztergályozással foglalkozni. A mesterséget egy mesterember tanította meg neki. Első munkája egy reszelőnyél volt. Még szerszámai között olyanok is voltak, amiket ő saját maga készített. Szerinte nagyon fontos, hogy a mester folyamatosan űzze ezt a szakmát, mert ha abbahagyja, nehéz lesz újra belejönni.⁷⁸

Napjainkban háztartási eszközöket már nem igazán faragnak. Virág-, madármotívumokkal ellátott tárgyakat, díszeket pedig annál inkább. Érdekes, hogy nemcsak idősebbek foglalkoznak faragással, hanem a fiatalabb generáció is. Ezek az ügyes kezű fiatalok pedig majd biztosan igyekezni fognak továbbadni tudásukat azok számára, akik érdeklődést mutatnak e nagyon szép mesterség iránt.

Az ácsok és asztalosok

A famegmunkáló ágazatok közül a kerékgyártás és hordókészítés háziipari szinten volt. Most már inkább az asztalosmesterségről lehet ezt elmondani.⁷⁹

Egészen napjainkig játszik fontos szerepet az asztalosmesterség. Viszont az asztalosok technikája már nem olyan, mint régebben, gépesítetté vált a technológiájuk.⁸⁰

Hosszú ideig Európa szerte az ácsok munkakörébe tartozott a bútorok előállítás. De amikor a középkorban új technikai vívmányok jelentek meg, az ácsmesterségből kiszakadt az asztalosság.⁸¹

A néprajztudomány nagy vonalakban ismeri, hogyan volt egy parasztszaládnak berendezve a lakása, és milyen bútorokat használtak az emberek. Tudjuk, hogy egy jobbágy házában a belseje szegényes volt. Ami kiemelkedő bútornak számított, az a menyasszonyi láda. A férjhez menő lányoknak készült. Ebbe pakolták a kelengyéjüket. A kelengyésláda mindenképpen díszes volt, hiszen ez kellett elvinniük a vőlegény házához, mégpedig ünnepélyes keretek között.⁸²

A magyarok a honfoglalás után egyre több berendezési tárggyal kezdtek el ismerkedni. Ebben segítettek a szlávok, akiktől különböző szavakat is átvettek, mint például az *asztal* szót, ami nyugaton körülbelül az ezredfordulón jött be a divatba. Az addig kerek asztalokat lassan kezdte háttérbe szorítani a négyszögletes asztal. Az sem kizárt, hogy a magyar nép a *szekrény* szót is a szlávoktól vette át.⁸³

A láda készítése minden vidéken ugyanúgy zajlott. A Magyar Néprajz III. kötetének ládakészítésére vonatkozó tanulmány pontos leírást nyújt nekünk erről. Mielőtt kiválasztották, hogy melyik fa lesz alkalmas, azt vették figyelembe, mennyire lehet azt hasítani. Olyan fát igyekeztek használni, ami minél frissebb volt. A deszka felületének egyengetéséhez *faragófejszét* használtak. A

⁷⁸ Uo. 189., 190.

⁷⁹ Kész B. 2018: 155.

⁸⁰ Uo. 156.

⁸¹ K. Csilléry 1991: 485.

⁸² Gábor 1954: 15.

⁸³ K. Csilléry 1974: 19.

simaságot pedig a *kétnyelű késsel* tudták elérni. A *hornyolóval* a deszka egyik élét kellett kiárkolni. A *pálházó tőke* volt az, amivel a deszkát beszorították, így az nem mozgott munka közben. A négy lábát vastagra csinálták. *Ormosnak* nevezték azt a deszkát, ami a láda aljára került. Ez volt az a deszka, amely a többihez képest a legvastagabb lett, mikor hasították. Aztán alul-felül kivésték a csapfészkeket. A műhely az udvar volt, ezért munka közben kitették a napra a lapokat, hogy azok szikkadjanak. Ha a fa túl nyers volt, akkor nyáron legalább négy napig volt szükség arra, hogy szikkadjon, télen pedig egy hétre. Ha ez megvolt, nekiláttak a láda összerakásához. Előbb az ormosba beillesztették az oldaldeszkákat, majd az aljára felkerültek a lábak. Nem voltak egyenesek az oldalak, ahogy haladtak felfelé, úgy igyekeztek azokat keskenyíteni. *Faszöveget* használtak a rögzítésnél, amiket már korábban elkészítettek és kemencében kiszárítottak. De a deszkákat félnyersre hagyták, így a szögek jól össze tudták fogni. A lábaknál jött még egy rögzítés egy-két szöggel, ez attól függött, hogy milyen vastag volt. A deszkákat elkezdték egymásra csúsztatni az árkolásnál, az ékdeszka is felkerült, ami nagyjából három-négy ujjnyi lehetett. Alulról felfelé haladva az egyik deszka rövidebb volt, mint a másik. A keskenyebb oldalánál pedig lehetett látni, hogy felfelé haladva egy keskenyebb a láda. Az eltérés nagyjából két-három centiméter lehetett. Majd rákerült a láda fedele. A színezéshez enyves festékek használtak. Azelőtt égerfát használtak. Főzetet csináltak a kérgéből, ami vörös színű volt. Ezzel kenték le az alapot. Az első világháború után egy darabig nem tudtak porfestéket beszerezni, ezért sárgásbarna színűre próbálták füstölteni a ládát. Majd pedig szépen kicifrázták.⁸⁴

A szekrények (ruhanemű tárolására szolgáló ácsolt ládák) elsősorban a vezető réteg körében jelent meg. A 14. századból fennmaradt okleveles adatok pedig már azt bizonyítják, hogy Bereg megyéig elterjedt a jobbágyságnál is ennek a használata. A készítőknél kialakult a saját piackörzete. Sokszor apáról fiúra szállt a mesterség elsajátítása, de mindig újítottak valamit a termékeken, főleg ha díszítésről volt szó.⁸⁵

Az ácsolt ládák alapanyaga a bükkfa.⁸⁶ De ezeket a ládákat a 16. századtól kezdve fokozatosan háttérbe szorította az asztalosláda.⁸⁷

Mint már említettük, a ládákat díszítették. Elsősorban a rovásdíszítést alkalmazták. A mintákat húzóvésővel, hornyolóval, hornyolóheggyel vésték. Színes festést is alkalmaztak. Növényi festőanyagokkal vörösítették az alapfelületet. A kékesfekete szín is megjelent a ládákon.⁸⁸

⁸⁴ K. Csilléry 1991: 492., 493.

⁸⁵ Uo. 486.

⁸⁶ Uo.488.

⁸⁷ P. Szalay 2012: 36.

⁸⁸ K. Csilléry 1974: 23., 24.

A ládákon kívül készítettek konyhaszekrényféléket, tálasfogásokat. A tálasfogás felső részén táltartó polc van, alatta pedig kampósor, amire a kancsókat kellett felakasztani. Szegényebb helyeken is általános volt. Szerényen volt díszítve, de akadtak festett vagy faragott darabok is.⁸⁹

Az a parasztember, aki értett a faragáshoz, az egyszerűbb bútorokat is el tudta készíteni. A 17-18. században azok az asztalosmesterek, akik a parasztok számára készítettek bútorokat, fenntartották a kapcsolatot azokkal a mesterekkel, akik az uraknak dolgoztak. Arra is volt példa, hogy ameddig segédek voltak, az urak mestereinél szolgáltak.⁹⁰

A székeket egy ügyes kezű falusi parasztember is el tudta készíteni.⁹¹ Régebben ez az ács munkakörébe tartozott. De mivel egyszerű az elkészítése, a fafaragók is könnyen el tudták sajátítani az elkészítés módját. A székkészítés nem lett céhes ipar, tulajdonképpen csak a környezetében élőknek dolgozott.⁹²

A 18. századtól kezdve a parasztok már elegendő pénzzel rendelkeztek ahhoz, hogy megfizessék az asztalos munkáját. Persze aki gazdagabb volt, tudott díszes bútort rendelni, aki pedig szegényebb, az már annak is örült ha egy kis ládát is meg tud venni, hogy a lányának legyen mivel férjhez menni.⁹³

Voltak olyan bútorfélések, melyek hiányozhattak egy háztartásból. Ilyen volt a bölcső, az ácsolt ágy. Más bútorok is betölthették ezeknek a szerepét.⁹⁴

Azzal, hogy feltalálták a fűrészmalomokat, különböző technikák kezdtek kibontakozni. Mivel az deszkák sima felületűek lettek, illetve méretazonosak, megindult a sorozatmunka. Alkalmazni kezdték a gyalut, a bútorok pedig ezzel szebbek is lettek. Azzal, hogy több deszkát tudtak csinálni, a szegényebbek is jobban megengedhették maguknak a bútorgyártást.⁹⁵

Gáton Lőrinc Gyula már a középiskola után nekifogott a bútorkészítés elsajátításának. 1974-ben kezdett el Beregszászban dolgozni egy olyan üzemben, melyben bútorokat gyártottak. Az első év a tanulásról szólt, a mesterek felügyelték, tanították őket. Előbb meg kellett tanulniuk, hogyan készül egy bútor. A szerszámokat a tanulóknak kellett beszerezniük. Ha ez megvolt, akkor már elkezdhettek dolgozni. A bútorokat díszítették is, próbáltak mindig újítani valamit rajta. A kárpitosoknál készültek a rugók, ezért hozzájuk is be-be jártak, hogy minél több mindent tudjanak megtanulni. Maketteket is kellett készíteniük a bútorokról. Minősítések is jártak, a négyes volt a legmagasabb, amit Lőrinc Gyula meg is tudott szerezni. A minősítés csak annak járt, aki tudta, hogyan kell egy bútort legyártani az elejétől a végéig. A munka előtt a méreteket kellett leadni. Majd az anyagok előkészítése

⁸⁹ Uo. 48.

⁹⁰ Balassa – Ortutay 1980: 364.

⁹¹ Gábor 1954: 16.

⁹² K. Csilléry 1991: 494., 495.

⁹³ Gábor 1954: 16.

⁹⁴ Uo. 494.

⁹⁵ Uo. 499., 500.

következett. Ezt követte a bútorkészítés, lakkozás. Ki is kellett szállítani a terméket és összeszerelni. 21 évig dolgozott itt. Ezek után már csak otthon vállalt munkát. Ha Gáton vagy a szomszédfalvakban bútort vásárol valaki, ő szokta összeszerelni. Ha kell, javítani is szokott. Sokat keresni ezzel nem igazán lehet, de meg lehet belőle élni.⁹⁶Még mind a mai napig készít bútorokat, de elsősorban szerel, javít. Szeret ezzel foglalkozni, ha a munkájáról van szó, nem cserélne senkivel.⁹⁷

Népszerű bútorkészítő nevében áll a szernyei Orbán Sándor. Őt személyesen nem sikerült elérni, csak a fiát, ifjabb Orbán Sándort. Munkái különlegesek, nagyon egyediek. Nemcsak a környező településekről érkezik hozzá megrendelés, hanem egész Kárpátaljáról. Készít ajtókat, konyhabútorokat, komódokat, szekrénysorokat.⁹⁸

Az asztalosmesterség még mind a mai napig jelen van. Persze kelengyés ládákat már nem szükséges készíteniük, de például egy szép asztalra még mindig van igény. Majdnem minden faluban él egy-két ilyen mesterember, akiknek munkájuk nagyon értékes. Napjainkban sokan vannak olyanok, akik egy bútor, asztal vagy szék üzletben történő megvásárlása helyett inkább egy asztalozhoz fordulnak. Természetesen már nem olyan munkaeszközöket használnak, mint régen, haladnak a korrallal, és mindig egy *divatos* darab kerül ki a kezeik közül.

Kerékkészítés

A szekerek és a kocsik készítésénél a kerékgyártómester munkája nélkülözhetetlen. A szekér teherhordásra, a kocsik közlekedésre volt a legalkalmasabb.⁹⁹ De kerekek nélkül ezek a járművek mit sem értek.

A bognárok munkaeszközöket is készítettek, ellátták az alapvető szükségleteket. Művelői mindenütt voltak, de akárcsak a faragóknál, akik nem tömörültek céhekbe, azokat kontárnak minősítették.¹⁰⁰

Egy szekér elkészítéséhez nagy szakértelmet igényelt a kerék. A kerékkészítés kivált az ácsmesterségből, mint önálló iparág.¹⁰¹A bognárok és kovácsok kezdtek közös céheket létrehozni.¹⁰²

A céhrendszer felbomlása után a kerékgyártók vagy önállóan dolgoztak, alkalmazottak voltak az uradalmaknál. Akik a városban éltek, tehetősebbek voltak, mint azok, akik falun. Ez egyrészt amiatt történhetett, hogy a megrendelők egy részét terményben fizették ki a megrendelésnek.¹⁰³

⁹⁶ Espán 2015: 76.

⁹⁷ Adatközlő: L. Gy.

⁹⁸ Adatközlő: ifj. O. S.

⁹⁹ Juhász 1991: 458.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ Kemecsi 2015: 35.

¹⁰² Uo. 37.

¹⁰³ Uo. 38.

A bográrok szerszámai hasonlítottak a többi famegmunkáló mester eszközeire. A műhelyben ott voltak a különböző munkapadok (gyalupad, esztergapad, talpfűrészék, vonószerűk), melyekre rá voltak pakolva a különböző szerszámok. A kerékkészítő körzőket és vonalzókat használt. Két fajta fűrészrel rendelkezett: a kávással és kávátlannal. Nélkülözhetetlenek voltak a fűrők, a szekerce, kalapácsok, harapófogók, vésők.¹⁰⁴

A szilfát tartották a legjobbnak a kerékagyhoz, csak ha nagyon muszáj volt, akkor készítették *kőrís-, cser- vagy akácfából*.¹⁰⁵

A kerékgyártók az akácfát szerették a legjobban, mivel kemény volt és hajlékony. Nem mellesleg könnyen hozzá lehetett jutni. Azt a fát tartották alkalmasnak, mely már több éve ki volt vágva, mivel az már elég száraz volt a munkához. Még a kérgét is bevagdalták, hogy jobban tudjon száradni.¹⁰⁶

A kerékagy henger alakját az esztergán kapta meg. A műhelyekben lábbal vagy kézzel hajtós lendkerekes eszterga volt. Ezután a küllőcsapok helyét kellett megjelölni, majd kifűrní és kivésni. Sablon alapján faragták ki a kerékküllőket (egy szekérkerék 10-12 küllős). A kováccsal a kerékagyra felrakatták az agykarikákat. Sok helyen a kifűrt kerékagyat (főleg, amit akácfából készítettek) órákig főzték. Mivel ha főzik, az akác megpuhul, és könnyebben bele lehetett verni a küllőket. Amikor pedig kihűlt, jól be tudott szorulni. Ebből következik az, hogy a kerék *hosszabb élettartamú volt*. A küllők beveréséhez (*küllőzés*) nagy figyelemre volt szükség. Ezt a folyamatot a kerékszéken végezték. Majd jött a *talpalás*. A mester a keréktalpakat (6 darab) ráverte a küllők bokáira. Ehhez természetesen kalapácsot használt.

Ezután következett az, hogy a talpak belső éleiből faragjon és lesimítson. Majd jött a kerékagy fűrása. Ehhez értelemszerűen fűrót használtak. A nagy kanálfűrót is használták, aminek használatához két ember kellett: az egyik ráült a fűró nyelére, a másikkal pedig a fűró hajtása volt a feladata.¹⁰⁷

Több adat is alátámasztja, hogy az egykori Szernye-mocsár falvaiban szép számban dolgozhattak kerékkészítők. Gáton és Guton a 18. században fakerekeket, szekereket gyártottak, melyeket Debrecenbe is elvitték eladni.¹⁰⁸

A huculok között is voltak kiváló mesterek, *kerékgyártók, ácsok és bodnárók*. Hordókat, szerszámnyeleket, szekereket készítettek, melyek nagyon minőségesekek voltak. A kerekeik nem kotyogtak.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Kóczyánné 1979. 255., 256.

¹⁰⁵ Juhász 1991: 460.

¹⁰⁶ Uo. 459.

¹⁰⁷ Uo. 460.

¹⁰⁸ Kész B. 2018: 167.

¹⁰⁹ Farkas 1998: 67., 68.

Izsnytén is készítettek fából készült „*szekérre való kereket*”.¹¹⁰Gát és Gut pedig nagyon híres volt, arról, hogy gyártottak fakerekeket, szekereket és kocsikat. Ezeket pedig elvitték Debrecenbe eladni.¹¹¹

Amikor a kutatást végeztük, szembesültünk azzal, hogy az egykori Szernye-mocsár területén a bognárság teljes mértékben megszűnt. A fából készült kerekre már nincs igény, ezeket más típusú kerekre váltották fel. A kocsik eltűntek, már főleg csak a roma családoknál maradtak fenn szekerek, melyeket elsősorban teherhordásra használnak.

Hordókészítés

A hordókészítés külön alpontot kapott, hiszen ha ma már nem is, vagy csak kevésbé, de korábban a Szernye-mocsár területén virágzott e mesterség.

A hordókészítők középkori forrásokban *bodnár*, *pintér*, *kádár* néven is szerepeltek. A nagyobb faedényeket készítettek: *hordókat*, *kádakat*, *dézsákat*. Borkötőnek vagy hordókötőnek is neveztek őket a 16. és 17. század folyamán, azért, mert hajlékony vesszőkből (mogyoró, nyír, fűz) kötötték össze a hordókat. A faabroncsokat évente kétszer kellett újrakötni, amit *berkének* neveztek. Ezek a hordók még az 19. században is használatosak voltak.¹¹²

Leginkább megrendelésre dolgoztak. Az őszi vásárokon tettek szert nagyobb keresetre. De a borvidékeken a bodnár már a szőlővirágzás után tudta, mekkora lesz a kereslet. A hordók készítéséhez a legjobb nyersanyag a tölgyfa. De a szegényebbeknek készítettek *eper-*, *akác-* és *szelidgesztenyefa* hordókat is. Ha a mesterség apáról fiúra szállt, akkor a szerszámok is öröklődtek. Voltak olyan mesterek, akik a szerszámokat maguk készítették el. De a fiatalabbak inkább megvásárolták azokat.¹¹³

Egy hordó a következő képen készült el. A bodnár olyan fát választott, ami görcsmentes, egyenes szálú volt. Megjelölte, hogy milyen hosszúak legyenek a hasábok. Ezután elfűrészelte azokat. Hosszában kétfelé hasította a szekercével, majd negyedekre. Igyekeztek a tükörszálak mentén hasítani a dongát, tehát a fa szálában. Ez még nem volt végleges. Fúróbárdal, vonókéssel és gyaluval kialakították a végleges formát. A *módlák* voltak a méretek, ha hordókészítésről volt szó. Ezzel szabták ki a különböző méretű hordókat. A folyamat részét képezte a szárítás. Ez a szabadban történt. *Kászliba* pakolták a dongákat, és legalább fél évig szárították. De a bodnár általában igyekezett olyan fát beszerezni, ami már egy-két éve szárad. A kádár még egyszer leellenőrizte a dongafákat, ha kellett, igazított rajta. Aztán következett az abroncsba állítás. Ez úgy történt, hogy egy darab dongát hozzáerősített a *húzatóabroncshoz*, és ahhoz igazította a többi darabot. Ezeket jól össze kellett illeszteni. A kalapáccsal vagy bodnársúlyokkal elkezdte lejjebb ütni a húzatóabroncsot. Majd fentre

¹¹⁰ Takács – Udvari: 1996. 231.

¹¹¹ Botlik 2001: 129.

¹¹² Juhász 1991: 455.

¹¹³ Uo. 456.

még egy húzatóabroncsot húzott a dongafákra. Ezután következett a kitüzelés. Ez a folyamat úgy zajlott, hogy a hordókészítő tüzet rakott ott, ahol a dongák összeilleszkedtek. Majd elkezdte vízzel locsolni. Ennek köszönhetően lett rugalmas. Így a fa engedte, hogy az abroncsokat rászorítsák. Egy fejlett műhelyben inkább tüzelőkosarakat használtak a tüzeléskor. Következő lépés volt bevésni a hordófenék vájátát. Ezt nevezték *csínvágásnak*. A folytatáshoz meg kellett mérni, mennyi a fenék kerülete. A mérést cirkalommal végezte (fakörző). A fenékdeszkák is gyalulásra szorultak, majd faszögekkel hozzáerősítette a dongához. A dongák közeit el kellett tömíteni. Ehhez a vajasgyékény leveleit használták fel. Utána leszedik az abroncsokat. Gyékény kerül az oldalfugák közé, és sor kerül a hátsó fenék csínbe illesztésére. Az utolsó lépések következnek: az abroncsok visszakerülnek, kifűrik a csaplyukat és beöntő lyukat. Lekerülnek a húzatóabroncsok. Még egy kicsit csinosítanak rajta a gyalu segítségével, az abroncsok pedig végleg rákerülnek a szegecsléssel.¹¹⁴

1247-ben, a beregszászi kiváltságlevélben meg van említve a szőlőművelés és a bortized, amiből következtethetünk arra, hogy a bodnárság már a vidéken is elterjedt.¹¹⁵

A vidék nagy részét erdő borította, ezért otthont adott a fagegmunkálás háziiparának. Dercen, Fornos, Gát, Nagyberég, Beregújfalú, illetve Izsnyéte híres volt a kiváló hordók készítéséről. A szomszédos Szabolcs és Szatmár megyékben is árulták portékáikat.¹¹⁶ Beregújfaluban 1940-ben már csak egy ember foglalkozott hordókészítéssel a faluban.¹¹⁷

A kádármesterség az egykori Szernye-mocsár környékén egészen Salánktól Szerednyéig összefüggő térséget képezhetett a 20. század első felében. Kovács László 1940-ben dokumentálta, hogyan is készül el a hordó a Bereg-megyei Dercen községben.¹¹⁸

Az én családom is büszkélkedhetett hordó- és kerékkészítővel. Dédnagyapám, Tóth Lajos, Lónyáról került Szernyére. Házat épített és néhány bútort ő készített el. Bútorok közül még megvan egy régi szék és egy nagy boroshordó, melyek nálunk találhatóak meg. A dédnagyapám nemcsak Szernyére, hanem a környező településeken élők számára is készített hordókat. Volt, amikor Haranglábra vagy Lónyára kellett elvinnie egy-két darabot. Nagymamám visszaemlékezéséből kiderült, mennyit számított az, hogy milyen mester volt akkoriban valaki: *„Mivel az én drága jó Apám lónyai volt, Édes¹¹⁹ pedig haranglábi, nem volt nehéz megismerkedniük. Apámnak megtetszett Édes, de mivel az kishívésű ember volt, Édes nem nagyon akart tőle semmit. Na de Édes apja utána járt, ki fia, mi fia az a Lajos, mit tud, mihez ért. Amikor az meghallotta, hogy hát az mindent meg tud csinálni, ügyes kezű mesterember, nem volt kecmec, Édesnek hozzá kellett mennie. Az apja úgy*

¹¹⁴ Uo.456., 457.

¹¹⁵ Lehoczky 1996: 381.

¹¹⁶ Uo. 410.

¹¹⁷ Kész B. 2018: 167.

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ Akkoriban gyakori volt, hogy a gyerekek az édesanyjukat *Édesnek* szólították.

gondolta, hogy egy ügyes, keresett mester mellett nem kellesz Édesnek nélkülöznie, még ha kicsit szegényesen is fognak élni, de a mindennapi biztos előkerül. Ezután apám felrakta az új asszonyt a szekerre, és eljöttek Szernyére, hogy itt telepedjenek le. Apám pedig belekezdett a házépítésbe.”¹²⁰

Szernyén egy idős néni, aki ismerte a dédszüleimet, elmondta, hogy annak idején több hordót is vásároltak a dédapámtól, melyekkel meg volt elégedve. *„Nagyon precízen dolgozott. Nem csinálta gyorsan, hogy minél több legyen, inkább lassan, nyugodtan, hogy a vevők elégedettek legyenek.”¹²¹*

Bereg megyében 16 községben vallották, hogy a falvakban értenek hordók, kádak, edények készítéséhez, amiket a földesuraknak szolgálatuk fejében végeztek, maguknak pedig azért, hogy el tudják adni, és abból meg tudjanak élni. *„Dercenben Horváth Imre úr jobbágysai faragnak „Bíró János nevű jobbágya... esztendőként negyven gönci hordót maga szolgálatja redemptiojáért ad esztendőként, és mikor szükséges, egyéb apró edényeket is, úgymint dézsát, vedret, csobánt”. Szuhányi László és Antal jobbágysai is szolgálnak hordóval.”¹²²*

A 19. század vége felé Gáton egyre inkább hordók, vedrek és dézsák készítésével kezdtek el néhányan foglalkozni. Ezeket nemcsak Bereg megyében, hanem Szabolcs és Szatmár megyékben is árulták a piacokon.¹²³

A hordókészítés az egykori Szernye-mocsár területén lévő falvakban olyan sorsra kezd jutni, mint a fából készült kerekek gyártása. Sajnos az általunk kutatott vidéken nem találtunk olyan személyt, aki még foglalkozna kádármesterséggel.

¹²⁰ Adatközlő: K. M.

¹²¹ Adatközlő: T. J.

¹²² Takács – Udvari 1996: 231.

¹²³ Botlik 2001: 129.

III. FEJEZET

KOVÁCSMESTERSÉG

A kovácmesterség múltja

A honfoglaló magyarság fémművesség területén nem sok emléket hagyott a számunkra. A népi díszítőművészetnek talán ez az ága a legszegényesebbnek mondható.¹²⁴

A fémek felfedezésével és azok felhasználásával gyorsabb lett az emberi társadalom fejlődése. Leletek bizonyítják, hogy a Kárpát-medencében 2500 éves a vasfeldolgozás. Azt viszont még nem lehet tudni, hogy elkülönült-e már ekkor a kovácmesterség és a vaskohászat.¹²⁵

A kovácmesterség már a honfoglaló magyaroknál is *köztiszteletben álló* foglalkozásnak számított. A kovácsok a 12-15. században céhekbe tömörülve dolgoztak. Ebből az időszakból maradtak fenn páncél-, sarkantyú-, kard-, üst-, lemez-, kés-, kasza- és szegkovácsok.¹²⁶

A kovácsok az uradalmi műhelyekben dolgoztak a földesúrnak, viszont a jobbágyoknak is voltak külön kovácsaik. A 18-19. században azt is meghatározták, hogy hol kell lenniük a műhelyeknek. Mivel tűzveszélyesek voltak, fontos volt, hogy távol legyenek a lakóházaktól, illetve a gazdasági tárolóépületektől. Emiatt a műhelyek általában a falu szélén voltak megtalálhatóak. Ott viszont megvolt a szabad tér ahhoz, hogy a lovakat patkolják.¹²⁷

A kovács nélkülözhetetlen iparosnak számított. Ő készítette el a termelőeszközöket, lovakat patkolt, szekereket vasalt. Egyesek még arra is képesek voltak, hogy állatokat gyógyítsanak. Elterjedtek az úgynevezett *közbirtokossági kovácműhelyek*. Itt szerződéses alapon dolgoztak, attól függetlenül, hogy valaki céhes vagy céhen kívüli mester volt. A szerződés három évre volt érvényes, de ha meg voltak elégedve a kováccsal, nem kellett a szerződést megújítani, hiszen az már *kiöregedésig tartott*. Akit kiválasztottak, műhelyt és lakást kapott kerttel együtt, de szerszámokat nem kapott, sajátját kellett használnia. A faluba költöztek a családdal együtt. A kovács a közbirtokosság tagjait és a kovácsbíró, aki az ügyeit intézte, előnyben részesítette, soron kívül fogadta őket. Munkájáért vagy pénzt, vagy búzát kapott. A gazdák pénzzel fizették ki egy évben egyszer, a szegények pedig munkával: fuvarozták, felszántották a földjét, illetve megművelték.¹²⁸

¹²⁴ Balassa – Ortutay 1980: 399.

¹²⁵ Bodgál 1968: 157.

¹²⁶ Timaffy 1991: 256.

¹²⁷ Uo. 257.

¹²⁸ Uo.

A környéken lévők a Tiszántúl északi részét, illetve azokat a falvakat, melyek a Tisza közelében voltak megtalálhatóak, látták el az ottaniakat ekékkel. Nagydobronyból Szabolcs megyébe több településre vittek ekét, amiket a nagydobronyi kovácsok *vasaltak fel*.¹²⁹

Az 1960-as évektől a kovácsmunka átalakult a gépesítésnek és villamosításnak köszönhetően. A fújtató helyett már a villanymotor hajtja a levegőt, a pörölyt felváltotta a légkalapács, már nem forrasztanak, hanem hegesztenek. Mára viszont a legtöbb helyen eltűntek a kovácsműhelyek.¹³⁰

A 20. században a kolhozokban működtek kovácsműhelyek. A dédnagyapám, Kovács Dezső, is dolgozott a Szernyén található kovácsműhelyben, viszont ettől több adattal nem igazán tudtak nekem szolgálni. Itt már senki sem dolgozik, elhanyagolt, rossz állapotban van.¹³¹

A kovácsműhely: eszközök, munkafolyamatok

Hogyan is nézett ki egy kovácsműhely? A Magyar néprajz III. kötete alapján szeretnénk bemutatni. Ahogy belépünk, megtalálható a fedett *patkolószín*, a lovakat hozzákötötték a tárapillérhez kapcsolódó vaskarikákhoz. Hogy az ökröket meg lehessen patkolni, *kalodát* használtak, amit a homlokzatra illesztettek. A *kohót* a bejáratnál szemben lehetett megtalálni. Ott volt a *tűzicipó* (középen), bal oldalon a *hűtővályú*, melybe vizet és kukoricacsuhé *pemetet* öntöttek. A jobboldalon volt a *tüzelőszén*, kőszén, kocsz, faszén. Ebbe beletették a *rakólapátot* és a *tűzinyársat*. A *fűstsátor* összegyűjtötte a gázokat, az pedig kivezette a *kürtőn* a kéménybe. A falon lógtak a *tűzifogók* és a *klógnik*. A *fújtató* a vontatórúddal csatlakozott a kohóhoz. A kovács e mögé dobálta a vásott vasdarabokat, melyeket ha hevítettek, újra nyersanyagok lettek. A *szerszámramában* voltak a kalapácsok, formázók, *steklik*. Ezen kívül elengedhetetlen egy kovácsműhelyben a *fűrógép*, a *satupad*, amin megtalálható volt a *kovácssatu* és a *kézisatu* vagy *sikattyú*. A satupadnál a falra erősítettek egy deszkát, melyen megtalálhatóak voltak a menetmetszők, fűrőhajtók, kétnyelvű kések, ollók, vonalzó, ágasfűrők, kerékagyfűrők, szögek, olajok, zsírok. A *szarvasüllő* a satupad végén volt, a fatőkén, mely a földbe volt ásva. A tőkére tették a kézikalapácsot, ráverőt, fűrőkat, csavarokat és a *spicc-steklit*. Régen a kalapácsot vasverőnek hívták, mely egy kovács számára elengedhetetlen eszköz volt. Többféle kalapács volt, mint a pöröly (5-10 kg), amit öregverőnek is neveztek, kézverő (3-4 kg), keresztkalapács, padkalapács, fejező kalapács, árkoló kalapács, karikahajtó, üttető- és patkolókalapács. A kalapácsok szépen, sorban lógtak a faállványon. A lópatkolás eszközei voltak a *patkolóasztal*, *patkolóbak*, *körömkés*, *körömvas*, *körömszedő olló*, *körömreszelők*, *patkoló csípőfogók*, *szögcsípő fogó*, *szögvájó*, *körömráspolyok*, *kalapácsok*. Egy műhelyben polcos szekrény is volt, melyre a kovács rátette a szögeket, csavarokat, patkósarkokat, kenderkócokat, *ásítóvasat*,

¹²⁹ Balassa 1968: 160.

¹³⁰ Kész 2018: 156.

¹³¹ Adatközlő: K. D.

farkasfog vésőt, érvágót. A kohó fölé egy rúdra pedig patkókat, zabolákat, szekérvasalásokat, láncot helyeztek.¹³²

A gyepvasércet kibányászták, megtisztították, majd előkészítették a dúsításra. Ezt a folyamatot nyáron végezték el, a kovácsolással ősszel, illetve télen foglalkoztak. A gyepvasérc megmunkálása hosszú folyamat volt: hetekig kellett mosni, majd megszáritani, amely egy-két hónapot is igénybe vett, kis kemencében pörkölték a nyílt tűzön, megtisztították az erős kovácsolással. Utána kezdtek el készíteni a vasszerszámokat és fegyvereket.¹³³

A kovácsnak januárban, februárban, júniusban, októberben és novemberben volt a legkevesebb munkája. Áprilisban, májusban, júliusban, szeptemberben pedig nagyon sok mindent kell csinálnia, mivel ekkor zajlottak a mezőgazdasági munkák, és ebben az időszakban törnek, kopnak az eszközök. Ezért már kora reggeltől zajlott a munka egészen a lámpagyújtásig. Tanulók is segítették a kovács munkáját. A kovács feladatai közé tartozott a *kovácsolás, edzés, nyújtás, szekérvasalás és a patkolás*. A *kovácsolás* az üllőn történik vörösizzáskor és természetesen kalapáccsal. Ez addig tart, ameddig a vas le nem hűl. A kalapácsot és az üllőt nedvesíteni kell, mert akkor lesz a vas *kemény és rugalmas*. Közben a segéd is besegít a mesternek: „*A kohó felől álló ember, a mester tartja fogójával az izzó fémet, a kéziverő (félkézverő) apró ütéseivel irányítja a legényt, aki az öregverővel (pöröly) két kézzel nagy erejű ütésekkel mér a vasra, közben a mester pengeti az állandó ritmust. Két vasdarabot fehérizzás mellett hegesztenék, kovácsolnak össze. Mikor a vas heged, szikrákat hány, ebből tudják, hogy jó. Ha acéllal hegesztik, akkor hegesztőport adnak hozzá (bóraxot, szalmiákot vagy agyagos sivatányhomokot). Ez az acélozás. Ha vasat vassal hegesztenek, például patkódarabokat, akkor nádalásnak hívják.*”¹³⁴

Az *edzés* az, amikor a kovács acéllá edzette a kovácsvasat. *Nyújtáskor* a vasat hosszabbították és szélesítették *az üllőn*. A *nyújtás* ellenkezője a *zömöklés*, ezzel rövidül és vastagodik a vas. A *szekérvasalás* nagy ügyességet igényelt. Először a kerekeket talpalni kell vagy sínezni. Amikor a sínvas még tüzes, elkezdik hajlítani, megfelelő méretre vágják. Ezután következik az összeforrasztás és azt a talpfára ráhúzzák addig, ameddig meleg. Az agykarikákat és sípkarikákat szintén tüzesen kell a kerekre ráhúzni. Majd következik a tengelyek beállítása. „*A régi fatengelyeket marokvassal borították. A gyárilag készült tengelyeket viszont meghajlítják a tengelyágy görbületének megfelelően. Ez három hevítéssel történik a négy lábú hajlítóbakon. A meghajlított tengelyt ugyancsak melegen ütik bele a tengelyágyba. Az összefogó cúgpántokatis ők készítik. A rúdszárnyat borítóvassal megvasalják, a bókonyokat szintén, továbbá a förhécet a fellépővassal és csatlóssal. A juhafát is vaslemezzel borítják, s az első tengely vánkósán a fürgetőt a két rakoncával. A kocsit összetartó*

¹³² Timaffy 1991: 257, 258.

¹³³ Uo. 256.

¹³⁴ Uo. 260.

*derékszöget maguk kovácsolják, akárcsak a kerékszögeket is. A kocsi oldalait, saroglyáit, löcseit és a rudat védővassal, borítóvassal vasalják meg, s a kész szekeret is ők állítják össze.*¹³⁵

Egy kocsi és szekér elkészítése bonyolult feladat. Komoly szaktudást és eszközkészletet igényelt.¹³⁶ Ha a gazdák kocsit akartak, akkor a kovácshoz mentek megrendelni.¹³⁷

A két világháború közötti években egy kocsi árának a hatvan százaléka járt a kovácsnak és negyven a bognárnak. Ez azért történt, mert a vasalások és vasalkatrészek megjelenésével a kovácsmunka értéke is megnőtt.¹³⁸

Amikor a kovácsmesterségről beszélünk, elsősorban a *patkolás* jut az eszünkbe. Ami nem véletlen, hiszen a kovács ezzel a feladattal találkozik a legtöbbit.¹³⁹A 14. században bukkant fel először a patkó szavunk, mely délszláv eredetű. A 15. és 16. században még csak a nemesség kezdte el a lovakat patkoltatni, a parasztság körében ez sokkal később terjedt el.¹⁴⁰

Sűrűn kellett pótolni a patkókat, mivel a rossz utakon gyorsan elkoptak vagy leestek. A műhely előtt zajlott a patkolás, ahová egy külön korlátot is felállítottak.¹⁴¹Az ökrök télpatkót kaptak. A lovakat pedig, mielőtt megpatkolták, előszedik a patkolóbakot, amit a ló lába alá tesznek, illetve az asztalt és szerszámokat.¹⁴²

A patát először meg kellett tisztítani, illetve kiszedték belőle a szögeket. Ezután következett a köröm és nyír megigazítása. A patkolás előtt ezeket faragni kellett. A patkó védte a nyírt és a körömöt is, tehát nem kopott, csak növekedett. *Körömfaragót* használtak a faragáshoz. Ilyenkor szükség van a segéd segítségére. Óvatosan kell csinálni, mert ha túl sokat farag, megsérül és lesántul a ló. Ha ez mégis bekövetkezett, akkor a kovácsnak kellett a lovat gyógyítani. A kovácsnak előre elkészített patkói voltak.¹⁴³

A patkót felpróbálta a patára, majd vörösre hevítette és a pata formájához igazította. A patára forrón illesztette bele, azért hogy a kettő összesimuljon. Ügyesség kellett ahhoz, hogy a patkót felszegezzék. *„A szöget úgy kellett beverni, hogy az csak a köröm szaruállományán menjen keresztül, s a pata elevenjét ne sértse meg. Ha a kovács a pata elevenjébe verte a szöget, vagyis megnyilalta a lovat, akkor megsántult. A nyilazás éppen úgy, mint az ügyetlen nyirazás igen gyakori eset volt.*¹⁴⁴

¹³⁵ Uo. 260, 261.

¹³⁶ Kemecsi 2015: 34.

¹³⁷ Uo. 41.

¹³⁸ Uo. 38.

¹³⁹ Timaffy 1991: 261.

¹⁴⁰ Kemecsi 2015: 55.

¹⁴¹ Szabó 1954. 140.

¹⁴² Timaffy 1991: 261.

¹⁴³ Szabó 1954: 140, 141.

¹⁴⁴ Uo. 142.

A téli patkolásoknál a sarkokra is kerültek *éles szögek vagy csavaros sarkok*. Ha rúgott egy ló, akkor vagy az orrukra csavart pipával próbálták szelídíteni, vagy a felemelt lábát megkötötték egy vaskarikán átfűzött kötéllel, amit a farokra erősítettek.¹⁴⁵

Nem volt ritka, hogy a kovácsok a munkaeszközeiket kicifrázták. Ez lehetett egy csillag, egy szív, félhold vagy virág. De voltak ettől sokkal díszesebb eszközök is, például indás- virág motívumokkal ellátottak. Voltak olyan eszközök, melyeket öntöttek, aztán díszítettek, mint például *sárgaréz csatokat*. Kedvelték a *kétfelé néző madár* motívumokat, de más állatábrázolásokat is használtak. Miután meg volt a kiöntés, következett a csiszolás. A szabad felületre indás, virágos, vonalas díszítések kerültek. Nagyon szép öntvény a juhász kampó. Rézből készültek, a díszítmény lehetett kígyófejes, virágos vagy csillagos. A csengőket és harangokat is hasonló módon készítették el. Olyan tárgyakat is készítettek, melyek díszként és használati tárgyként is megfeleltek. Mint például a guzsalytűk vagy guzsalyszegek. A szög fejét díszítették, de az alját nem. Karikákat, négyszögeket, leveleket raktak rá, mely mintha egy kis virágcsokor lett volna. A kovács készített még fogasokat, fedőtartókat. Ezekhez hordóabroncsot használt fel. Kisebb darabokat vágott, amiket kikalapált és fogast csinált belőle. A fogasok felső részét levél vagy virág alakúra formálta. Egymással szemben álló madarakat is ki tudott alakítani. A már elkészült fogast megtisztították, majd lefestették. Nagyon sokan szerették még a *vasból kivert virágokat*, melyek a házormokat díszítették. Csillag- és félhold motívumokkal látták el. Volt még köztük tulipán, szegfű, gombvirág, gránátalma forma is.¹⁴⁶

Tóth Béla régiséggyűjtőnél sok érdekességet sikerült találnom. Többek között viharlámpát, vasvillát, ásót, sarlókat és olyan vasból készült eszközöket, melyek minden parasztember udvarán megtalálhatóak voltak.

Szeretnék még megemlíteni a cigánykovácsokat is. A cigányok a 15. századtól kezdtek bevándorolni. Közülük is megtalálhatóak voltak a kovácsok. Mátyás király idejében ők is végezték a fegyverkovács munkát. De a várakban is sok hasznukat tudták venni. Ennek következtében fel lettek mentve az adók alól, *községi kovácsházakban lakhattak*, illetve a város szélére is letelepedhettek. Feladataik között voltak az ekék javítása, szögek, fűrők készítése. Kezdték felvenni a versenyt a céhekbe tömörült kovácsokkal. Éppen ezért ki volt szabva, milyen munkát végezhettek, mint például a vasvillák javítása vagy készítése, nádvágó kaszák gyártása, szántóvasak élesítése. Mindezeket a munkákkal a céhes kovácsok nem foglalkoztak. A 20. század elején még elég nagy számban megtalálhatóak voltak, de azzal, hogy el kezdett a technika fejlődni, számuk és jelentőségük egyre inkább csökkent. A cigánykovácsok családjaikkal együtt vándoroltak. Az apák minden csínját-bínját megtanították a fiaiknak. A férfiaknak ez volt a feladatuk, míg a nőknek a háztartási és mezőgazdasági

¹⁴⁵ Timaffy 1991: 261.

¹⁴⁶ Balassa – Ortutay 1980: 399, 400.

idénymunkákban kellett helytállniuk. A gyerekek már fiatalon elkezdtek tanulni a szakmát, 10-12 évesen. És nagyjából egy év kellett, mire elsajátították a megszerzett tudást. A munkákat testi erejükhöz szabták ki. Eleinte könnyebb feladatokat kaptak: stukatúr-, rabicszegek verése, kampószőgek, párkányszegek készítése. Később jöttek a nehezebb munkák: sínszegek, cigányszegek megcsinálása. És persze mindig be kellett, hogy segítsenek apjuknak, a fújtatáshoz, kalapáláshoz kellett a segítség. A kezdetleges műhelyeknek két típusa volt. Az egyik a *kaliba* (süllyesztett műhely), mely egy 80-100 cm mélyre kiásott verem volt nyereggetővel, amit náddal fedték le. A másik a felszíni műhely volt, mely nyitott és úgy lett kialakítva, hogy a házhoz legyen ragasztva. Egy gödörben dolgoztak, mely körülbelül a csípőig ért. Sok esetben hordó is került a gödörbe, hogy száraz legyen a hely, amin állnak. A gödör körül lévő talaj volt az asztal. A szerszámok is ott voltak közvetlenül a kezük alatt. Nem kellett értük a munka közben hajolgatni. Elég szegényes volt a szerszámkészletük. A kapu sokszor saját maguk készítették el valamilyen bőrből (juh-, kecske- vagy kutyabőr).¹⁴⁷

A kettősfűjót már csikóbőrből készítették. Az üllő többféle lehetett, sokszor a kovácműhelyekből szerezték be a kopott kovácsüllőket. Földből készült a kohó., *Lyukat kotortak, ez volt a várta, s kisározták fazekasoktól szerzett bécsifölddel. A kemence tűzpartjába tették a száklát, ez téglányi magas volt. Ide vezették a fúvó orrát egy vaslemezből készült csőben, a dujóban. Tüzelésre eleinte faszenet használtak, később, negyven-ötven év óta kokszot, amit koksztörő kővel darabokra törtek a gyerekek vagy az asszonyok.*¹⁴⁸

Munkaeszközeik közé tartoztak a kis- és nagykalapácsok, szögfogók (görbeajkút a szögekhez, az egyenes ajkút az iszkábákhoz használtak), a verő, háromélű vágók, fűrők, lyukasztók, vaskaparók, reszelők, szúróvas, vaskaparó, szénlapát, mintázó sablon, illetve a mocsolla. A faszenet vagy maguk égették, vagy megvásárolták a szénégetőktől, akárcsak a kokszot. A munka be volt náluk osztva a hétre: anyagbeszerzés és szállítás pénteken és szombaton, előkészítés vasárnap, termelőmunka hétfőn. A kohó közelében tárolták a kiegyenesített drótokat és a feldarabolt vasakat. Ehhez hasonlóan a tüzelőanyagok is el voltak készítve. Vékony puhafából kis darabokat vágtak (15-20 cm), amiket a kohó sarkába raktak egy csomóba. A diókokszot darabokra törték, amiket mindig kimértek használatkor. A munka nyáron hajnali két órakor kezdődött a nagy meleg miatt, mivel délelőtt tíz órakor befejezték a munkát. Majd pedig este dolgoztak körülbelül hét-nyolc óráig. Télen később, öt óra körül láttak neki a munkának. Mindig igyekeztek a hét elején többet dolgozni, akár tíz-tizenkét órát is. Így hétfőig már kevesebb munka maradt. Ameddig az apa a gödörben végezte a munkáját, a gyerekek is besegítettek. A szögek kovácsolása gyorsan ment. Meggyújtották a kohóban a puhafát, a tüzet fúvó segítségével élesztették, majd belerakták a kokszot. A drótot a tűzben izzították, amit fogóval vettek ki a kohóból. Először is a szögek hegyét kellett kiformalni, amit az üllőn kalapáltak jó

¹⁴⁷ Timaffy 1991: 262.

¹⁴⁸ Uo. 263.

hegyesre. Utána verték csak ki a szárát. A szögcsarát egy ütéssel méretre vágják. A kampósszegeket is gyorsan csinálták. A vasat nyolc centiméteresre vágják, amit a kohóba tettek. Ezután jött a kihégyezés, és a végének a levágása. Aki ügyes volt 15-20 másodperc alatt kikalapált egy szöget. Ácskapcsokat is készítettek, amikhez acélrudakat használtak fel. A közepét megmelegítették, ott pedig két darabra vágják. Aztán azt berakták a tűzre. Ezeket aztán félkész kalapáccsal hegyezték ki, majd az egyik végét behajlították. Utána megvárták, amíg kihűl. Majd jött a következő izzítás és a másik vég hegyezése. A cigánykovácsok fűrókat is készítettek. Ezeknek nyersanyagául szolgált a *kaszaél, kaszaorom, ekevas, reszelő, ócska szurony*. Egyéb eszközöket, mint a kaszaüllőt, kaszaéket, csizmapatkót szintén *ócska vasanyagból kovácsoltak*. Félkész patkók is kikerültek a kezük alól. Két napig készítették ezeket a patkókat. Első nap hidegen kisebb-nagyobb méretekre vágják a laposvasat. Második napon pedig következett a kovácsolás. Fehérizzáskor vették ki a kemencéből, majd az üllőn meghajlították, aztán a nyeles vágóval megcsinálták a szegélyt. Kétszer melegítették, egyszer az egyik felét, majd utána a másik felét csinálták meg. A végén került sor a megegyengetésre és a méretszámok beleütésére (0-tól 6-ig voltak a méretek). Az egy hét alatt elkészült termékeket zsákokba pakolták, és elvitték vagy a megrendelőhöz, vagy pedig eladni. Elmentek a vásárokra, piacokra, ahol a zsákokból kiszedték, amijük volt. Ezek a gyártmányok nagyon kapósak voltak. Hiszen sok embernek volt szüksége szögekre, kampókra, egyéb eszközökre. Ha valaki csizmapatkót vett, még fel is verték ott a piacon.¹⁴⁹

Ahhoz, hogy az állatokat tudják őrizni, terelni, fontos volt a *kolomp*. A kolomp segítségével hallotta a pásztor, merre van a jószág. Különböző méretűek lehetnek, amiket vagy cigánykovácsok, vagy falusi kovácsok készítettek el, de csak külön megrendelésre. „*Vasbádógból készültek, vörös rézzel vagy sárgarézzel kiegészítve. A szebb hangzás érdekében a kovácsok hangoló rézcsíkokat rakták a kolompokra... Kolompot tettek ökörrre, tehénre, birkára, disznóra.*”¹⁵⁰

„*A második világháború után a cigánykovácsok egyéni munkája megszűnt. Ahol az idők folyamán mélyebb gyökeret eresztettek, ott szövetkezetbe tömörülve napjainkig megmaradt ez a mesterség.*”¹⁵¹

A 20. században még akadtak olyanok, akik a romák között patkolták a lovakat. Nem dolgoztak olyan drágán, mint a magyar kovácsok, ezért sokan hordták a jószágot hozzájuk. Viszont most már a cigányok a magyarokhoz viszik lovaikat. Csakhogy ez sem olyan egyszerű, mert már nagyon nehéz olyan embert találni, aki ért a patkoláshoz.¹⁵²

¹⁴⁹ Uo. 263.

¹⁵⁰ Bodnár 2002: 231.

¹⁵¹ Timaffy 1991: 264.

¹⁵² Adatközlő: R. Gy.

Napjaink kovácsai

Gáton Márton József volt sokáig a falu kovácsa. *„Az idősebb mesterek mindig mondták, sose haragudjak meg, ha tanítani akarnak. Így lettem végül kovács 1992-ben. Eleinte tanulóként még csak tüzet piszkáltam, vigyáztam, el ne égjen a vas a tűzben. Közben ellestem ezt-azt, de nem tanítottak konkrétan semmire. '96 óta pedig már egyedül dolgozom. Régen gyári patkókat hoztak, így azokat csal fel kellett rakni, megigazítani. Aztán már készíteni is kellett. Olyan vasat veszek patkónak, amelyet tudok, nem konkrétan patkónak valót. Az anyagot felmelegítem, hogy ki tudjam nyújtani. Ez légkalapáccsal történik. Aztán behajlítom a sarkait, majd összehajtom, hogy megkapja a patkóformát, közben belevágok az oldalaiba egy-egy csíkot, és azokban csinálom meg a lyukakat a szegeknek. Nem a ló lábának, vagyis patájának mérete után dolgozom. Különböző patkókat készítek, és abból azt választhatja ki a vásárló, amelyiket akarja. Sokan jönnek is venni vagy megrendelni, de Munkácsra is visszük eladni, valamint Ardóba is, egy boltba. Egyszerre 5 darab készül, amivel általában 2,5 óra alatt végzek. Fel is ütöm a lóra a patkót. De sokan már maguk végzik a vasalást, és inkább olyan lovat hoznak csak ide, amelyiket ki kell kötözni, mert nem akar rendszeren állni patkolás közben.¹⁵³*

Ma már felhagyott a kovácsmesterséggel. Jelenleg nincs olyan kereset és igény a patkolásra. Ezért az elmúlt években ő lett Gát község temetőgazdája.¹⁵⁴

Szernyén Orbán Elek a 7. osztály után kezdett el kovácsmesterséggel dolgozni. Mestere Pongó István volt, aki Magyarországról érkezett ide. Több mint 5 évig tanult mellette. Szernyén, a kolhozhoz tartozó kovácsműhelyben kezdett el dolgozni. 1979-ben egy hordó felrobbant, amit hegesztenie kellett. Miután felépült, visszament a kolhozba. *Munkája során pedig még szeg nélküli patkót is látott. Egy cigány ember 25 rubelt ígért az egyik kovácsnak, ha bevasalja lovát. Ő láthatatlanban igent mondott. Viszont a jószág körme annyira rossz volt, hogy nem lett volna hova beszögelni a patkót. A leleményes mester viszont olyat készített, amelynek széleit vissza lehetett hajtani, rásimítani a patára. Jó munkájáért végül 50 rubel ütötte a markát.¹⁵⁵* Sajnos kiderült, hogy Orbán Elek pár évvel ezelőtt elhunyt.¹⁵⁶

Dercenben Király Gusztáv, kovácsmester, eredeti szakmája hegesztő. Munkácson tanult az 5. sz. szakiskolában. 2006-ban kezdett el foglalkozni kovácsolt dolgokkal. Csakhogy ő a vasat hidegen tekeri, nem pedig kovácsolja. Amikor *görbülő figurákat kell elkészíteni*, az nagyon nehéz feladat. Régen egy kovács kalapácsot, üllőt és fogót használt. Ma már könnyebben megy a munka. Király

¹⁵³ Espán 2015: 81.

¹⁵⁴ Adatközlő: M. J.

¹⁵⁵ Espán 2015: 340.

¹⁵⁶ Adatközlő: K. D.

Gusztávnak már a fia, Zsolt is be szokott segíteni.¹⁵⁷ Sikerült felkeresnünk, és sajnos kiderült, már ő sem igazán foglalkozik kovácsmesterséggel. Ma már autószereléssel keresi kenyerét.¹⁵⁸

Az egykori Szernye-mocsár területén a kovácsmesterség kihalóban lévő mesterségnek számít. Ma már csak elvétve vannak néhányan, akik patkolnak. Hiszen még mindig nagyon sok roma család rendelkezik lovakkal és szekerekkel. Viszont a magyar lakosság körében a lovakat felváltották a traktorok. A hagyományos, régi kovácsműhelyek pedig eltűntek, a régi eszközöket felváltották a gépek.

¹⁵⁷ Espán 2015: 322-323.

¹⁵⁸ Adatközlő: K. G.

ÖSSZEFOGLALÓ

A kárpátaljai magyarság életében a hagyományos gazdálkodási ágak és népi mesterségek ágai mind a mai napig fontos szerepet játszanak.

A dolgozatban kutatott mesterségek nagy múltra tekintenek vissza. A térségben, ahogy a forrásaink is igazolják, már a honfoglaló magyarok is ismerték és használták a cserépedényeket. Az egykori Szernye-mocsár vidéken kiváló minőségű és mennyiségű agyagra lehetett bukkanni, amiket az itt élők ki is használtak. Az edényeket díszítették, különböző virág- és állatmotívumokkal látták el. Több ilyen edény is fennmaradt, melyek közül néhány még ma is alkalmas lenne a mindennapi használatra. Napjainkban sajnos már csak néhányan úzik e mesterséget, főleg kíváncsiságból, érdeklődésből, mivel a cserépedények iránti igény a 21. században már visszaesett.

Az egykori Szernye-mocsár kedvező éghajlata és mocsaras talaj megfelelő minősége kiváló otthont biztosít a különféle fáknak, cserjéknek. A környék megteremtette azokat a feltételeket, hogy a fafaragás mestersége virágozni tudjon. Napjainkban is megvan arra a lehetőség, hogy az itt élő lakosság famunkával foglalkozzon. Ezt többen is megteszik. Sok idős, fiatal él a vidéken, akiknek nagy szenvedélyük a szebbnél szebb fából faragott dísz tárgyak készítése. Az asztalosok, vagy az olyan személyek, akik egyszerűen csak szeretnek barkácsolni, szinte minden községben megtalálhatóak.

A fa volt az alapanyaga nagyon sok gazdaságban, háztartásban használatos eszköznek. Tulajdonképpen nem volt olyan udvar, lakás, ahol ne lettek volna jelen a faeszközök. Ma már ezeknek a tárgyaknak a száma valamelyest visszaesett. Hiszen a műanyagból vagy a fémekből készült tárgyak több mindent is tudnak helyettesíteni. De még így is megtalálható majdnem minden konyhában a vágódeszka, gyufatartó, s néhány fakanál.

A fafaragás nem igényelt nagy szaktudást, ellentétben a hordó- és kerékkészítéssel. A bodnárok és bognárok munkája évszázadokon át nélkülözhetetlen volt. Ez már nem mondható el napjainkról, hiszen a kutatásaink alatt bebizonyosodott, hogy fából készült kerekeket már senki nem gyárt. A kutatott térségfalvaiban hordókészítő mestereket sem találtunk. Akiknek szükségük van hordóra, más környéken, faluban vagy városban vásárolják meg azt.

A kovácmesterségről elmondható, hogy míg régen minden községnek megvolt a maga kovácsa, addig ma már szinte teljesen eltűntek. Napjainkban nincs akkora igény rá, mint korábbi évtizedekben. Talán elvétve akadnak még itt-ott olyanok, akik megpatkolják a lovakat, de nyilvánvalóan ebből a mesterségből megélni már nem lehet. Régen románoknak is voltak saját kovácsaik, de a 20. század folyamán kezdtek felhagyni e mesterséggel. Pedig az utóbbi években szinte

csak a roma közösségekben tartanak lovakat, de nekik sem könnyű keresni egy ügyes patkolókovácsot.

A napjainkban is fennmaradt évtizedes használati tárgyak nagy értékkel bírnak, még csak tudományos szempontból is. Az egyesek gyűjteményében, padlásán, udvarában megtalálható régi darabok arról mesélnek a 21. századi embernek, mivel foglalkoztak, hogyan is élhettek felmenőink, nagyszüleink, dédszüleink.

Dolgozatunk írása közben meggyőződhattünk arról, hogy az egykori mocsárvilág falvaiban a kézművességre alapuló paraszti életforma egységes kultúrát hozott létre a kistérségben, amelyben a termelői ágazatok (földművelés, állattartás, kézműipar) mellett fontos szerepet játszottak a „vízi világra” jellemző ősfoglalkozások (halászat, vadászat, gyűjtögetés) is. Ez tradicionális, archaikus, kemény és egyben harmonikus népi világ volt, amely részleteiben egészen a 20. század második feléig fennmaradt, s amelynek nyomait, emlékeit és értékeit még napjainkban is fellelhetjük, kutathatjuk és dokumentálhatjuk az utókor számára.

РЕЗІОМЕ

Галузі традиційного землеробства та народних промислів й досі відіграють важливу роль у житті угорців на Закарпатті.

Ремесла, дослідженні в моїй кваліфікаційній роботі, мають давню історію. В цьому регіоні угорці-завойоники вже знали й використовували горщики, що підтверджують наші джерела. В колишньому регіоні Болота Серне у великій кількості можна було знайти високоякісну глину, якою тутешні жителі користувались. Горщики прикрашали різноманітними квітковими та тваринними візерунками. Деякі з цього посуду й досі збереглися і були б придатними для повсякденного користування. Сьогодні, на жаль, мало хто займається цим ремеслом окрім тих, хто робить це в першу чергу з цікавості, оскільки попит на горщики в 21 столітті вже зменшився.

Сприятливий клімат колишнього Болота Серне і відповідна якість ґрунту забезпечують чудове житло для різних дерев та чагарників. Це середовище створило умови для процвітання різблення по дереву. Навіть сьогодні все ще є можливість, щоб населення цього району займалося обробкою деревини. Багато хто цим і займається. В цьому регіоні проживає багато людей похилого віку та молоді, які захоплюються виробленням дуже гарних прикрас з дерева. Майже в будь-якому селі можна знайти теслярів або людей, які просто люблять майструвати.

Деревина була матеріалом для багатьох інструментів, що використовувались у галузях та господарствах. Практично не було такого двору чи дому, де б не було дерев'яних виробів. На сьогоднішній день кількість цих виробів дещо зменшилася, адже предмети з пластику чи металу можуть замінити все. Незважаючи на це, все рівно майже на кожній кухні можна знайти дерев'яну дошку та ложки.

Різьба по дереву не вимагала великих знань, на відміну від виготовлення бочок та коліс. Робота бондарів та стельмахів була незамінною протягом століть. Сьогодні це вже не так, оскільки наше дослідження показало, що дерев'яні колеса вже ніхто не робить. У селах дослідженого регіону ми не змогли знайти майстрів з виготовлення бочок. Ті, кому потрібна бочка, купують її в іншому регіоні, селі чи місті.

Що стосується ковальства, то якщо раніше у кожному селі був свій коваль, то сьогодні вони майже повністю зникли. Сьогодні вже нема такого попиту на них, як у попередніх десятиліттях. Можливо, десь-не-десь й можна зустріти коваля, який підкує коня, але звісно на цьому ремеслі не можна заробити на життя. У минулому роми також мали своїх ковалів, але протягом 20 століття вони почали відмовлятися від цього ремесла. Хоча в останні роки коней

тримали майже виключно в ромських громадах, їм так само нелегко знайти вправного ковальника.

Предмети десятилітньої давнини й сьогодні мають велику цінність, навіть якщо дивитись тільки з наукової точки зору. У зібраннях деяких колекціонерів, на горищах та у дворах людей можна знайти старі предмети, які розповідають людині 21 століття про те, чим займались і як жилося нашим предкам, бабусі з дідусем, та їх батькам.

Під час написання кваліфікаційної роботи ми могли переконатися, що в селах цього регіону сільський спосіб життя, заснований на ремеслах, створив в регіоні єдину культуру, в якій окрім виробничих галузей (землеробства, тваринництва, ремесла) важливу роль відігравали і давні заняття (рибальство, мисливство, збиральництво), характерні для «водного світу». Це був традиційний, архаїчний, жорсткий, але водночас гармонійний народний світ, який прожив до другої половини 20 століття і чиї сліди, спогади та цінності все ще можна знайти, дослідити та задокументувати для нащадків.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALMAK JEGYZÉKE

I. PUBLIKÁLT FORRÁSOK, KORDOKUMENTUMOK

- FÉNYES Elek
1998 Magyarország geographiai szótára. Kárpátalja Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár.
- KÉSZ Barnabás – KÉSZ Margit
2021 A Szernye-mocsár falvainak néprajzi jellemzése Gönyey Ébner Sándor kutatásai alapján. Forrásközlés. Beregszász.

II. MONOGRÁFIÁK, SZAKKÖNYVEK

- BALASSA Iván:
1989 A határainkon túli magyarok néprajza. Gondolat Kiadó, Budapest.
- BALASSA Iván – ORTUTAY Gyula
1980 Magyar néprajz. Corvina Kiadó, Budapest.
- BOTLIK József
2001 Gát. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest.
- JUHÁSZ Antal
1991 Fafeldolgozás. In: Magyar Néprajz. III. Kötet. Kézművesség. Főszerkesztő: Domonkos Ottó. Akadémiai Kiadó, Budapest, 412-455.
- K. CSILLÉRY Klára
1974 A magyar nép bútorai. Corvina Kiadó.
- K. CSILLÉRI Klára
1991 Bútorművesség. In: Magyar Néprajz. III. Kötet. Kézművesség. Főszerkesztő: Domonkos Ottó. Akadémiai Kiadó, Budapest, 485-495.
- KEMECSI Lajos
2015 A magyar paraszti járműkultúra. L'Harmattan – Könyvpont, MTA BTK Néprajztudományi Intézete.
- KÉSZ Barnabás

- 2018 A paraszti életmód tükröződése az ugcocsi magyarság tárgyi kultúrájában. PhD-értekezés, kézirat, Debrecen.
- KRESZ Mária
1991 Anyagművesség. In: Magyar Néprajz. III. Kötet. Kézművesség. Főszerkesztő: Domonkos Ottó. Akadémiai Kiadó, Budapest, 532-541.
- LEHOCZKY Tivadar
1996 Bereg vármegye. Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász.
- MÓRICZ Kálmán
1995 Nagydobrony. Mandátum Kiadó, Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász-Budapest.
- TIMAFFY László
1991 Fémművesség. In.: Magyar Néprajz. III. Kötet. Kézművesség. Főszerkesztő: Domonkos Ottó. Akadémiai Kiadó, Budapest. 256-264.

III. TUDOMÁNYOS TANULMÁNYOK ÉS SZAKCIKKEK

- ESPÁN Margaréta
2015 Hagyományok, nemzeti értékek Kárpátalján. Kárpátalja.
- FARKAS József
1998 Néprajzi írások. Debrecen.
- GÁBOR Pál
1954 Magyar népi díszítőművészet. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest.
- GUNDA Béla
1956 Néprajzi gyűjtőúton. Alföldi Magvető Kiadó, Debrecen.
- ORTUTAY Gyula
1996 Kis magyar néprajz. Gondolat Kiadó, Budapest.

IV. DIGITÁLIS ADATBÁZISOKBÓL ÉS A VILÁGHÁLÓRÓL FELHASZNÁLT ANYAGOK

- BALASSA Iván
1968 A magyarországi faekék főbb típusai a XVIII-XIX. században. In.: Matolcsi János szerk.: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum

Közleménye 1967-1968, Budapest. 160.

https://library.hungaricana.hu/view/ORSZ_MEZO_MMMk_04_1967_68/?query=balassa%20iv%C3%A1n%20fa%C3%A9kek&pg=160 (Letöltés ideje: 2021.03.12.)

BODGÁL Ferenc

1968

A kovácsmesterség kutatása. In.: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 7. 157.

https://library.hungaricana.hu/view/MEGY_BAZE_Hom_Evkonyv_07/?query=A%20Herman%20Ott%C3%B3%20M%C3%BAzeum%20%C3%89vk%C3%B6nyve%207.&pg=0 (Letöltés ideje: 2020.03.02.)

BODNÁR Zsuzsanna

2002

Korszakok és életformák tükre. Múzeumban a Galambos Dezső-féle néprajzi gyűjtemény. In.: A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve 44. Nyíregyháza. 231.

https://library.hungaricana.hu/view/MEGY_SZSZ_Jame_44/?query=bodn%C3%A1r%20zsuzsanna%20n%C3%A9prajzi%20gy%C5%B1jtem%C3%A9ny&pg=230 (Letöltés ideje: 2020.11.15.)

GUNDA Béla

1988

Egy kárpátaljai magyar ethnobotanikája. In.: A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve 21-23. – 1978-1980. Nyíregyháza. 25.

https://library.hungaricana.hu/view/MEGY_SZSZ_Jame_21_23/?query=gunda%20b%C3%A1la%20k%C3%A1rp%C3%A1talja&pg=26 (Letöltés ideje: 2020.10.25.)

KÓCZIÁNNÉ DR.

SZENTPÉTERI

Erzsébet

1979

A fővárosi kocsigyártó ipar története a tőkés fejlődés kezdetétől az első világháborúig. In.: A Közlekedés Múzeum Évkönyve 4. 1976-1978. II. Rész. Módszertani és közlekedéstörténeti tanulmányok. 255., 256.

https://library.hungaricana.hu/view/ORSZ_KOZL_Evkonyv_1976_1978/?query=F%C5%91v%C3%A1rosi%20kocsigy%C3%A1rt%C3%B3%20ipar%20&pg=250 (Letöltés ideje: 2020.11.17.)

NAGY VARGA Vera

2002

Fatárgyak és egyéb úrasztali eszközök a Kárpátaljai Református Gyülekezetben. In.: Kárpátaljai Református Egyház 5.

Tanulmánykötet – Magyar Református Egyház falvainak Tára 5. Budapest. 217.

https://library.hungaricana.hu/view/MagyarReformatusEgyhazJavainakTara_05/?query=nagy%20varga%20vera%20fat%C3%A1rgyak&pg=215 (Letöltés ideje: 2020.11.15.)

P. SZALAY Emőke

2012

Az úrasztali borosedények jelentősége a népi kerámia kutatásában. In.: Tóth Arnold (szerk.): Néprajz – muzeológia: Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére. Miskolc. 36.

https://library.hungaricana.hu/view/MEGY_BAZE_TMTK_2012_Neprajz-Muzeologia/?query=t%C3%B3th%20arnold%202012&pg=0 (Letöltés ideje: 2020.11.15.)

P. SZALAY Emőke

2003

Beregújfalui korsók. In.: Magyar népi kerámia a Déri Múzeumban II. Debrecen. 7.

https://library.hungaricana.hu/view/MEGY_HAJB_Sk_22_Szaly_02/?query=szalay%20em%C5%91ke%20beregujfalu&pg=8 (Letöltés ideje: 2020.11.15.)

SZABÓ György

1954

A falusi kovács a XV-XVI. században. In.: Folia archeologica 6. 140., 141.

https://library.hungaricana.hu/view/FoliaArcheologica_06_1954/?query=a%20falusi%20kov%C3%A1cs&pg=124 (Letöltés ideje: 2021.02.02.)

TAKÁCS Péter –

UDVARI István

1996

Adalékok Bereg, Ugocsa és Ung vármegyék lakóinak 18. század végi erdőéléséhez. In.: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 33-34. 231.

https://library.hungaricana.hu/view/MEGY_BAZE_Hom_Evkon

yv_33_34/?query=herman%20ott%C3%B3%20m%C3%A9zm%C3%A9vk%C3%B6nyve%201996&pg=0 (Letöltés ideje: 2020.12.05.)

V. ORAL HISTORY MÓDSZERÉVEL GYŰJTÖTT ANYAGOK ADATKÖZLŐK

Dercen

1. K. G.: Király Gusztáv kovácmester, autószerelő (1961)

Gát

1. L. Gy.: Lőrinc Gyula bútorkészítő, bútorjavító (1962)
2. M. J.: Márton József temetőgazda (1956)

Hetyen

1. S. L.: Sütő László tanár, asztalos, fafaragó (1980)

Nagydobrony

1. If. H. E.: ifjabb Hidi Endre kerámiakészítő (1982)

Szernye

1. K. D.: Kovács Dezső magánvállalkozó (1973)
2. K. M.: Kovács Mária nyugállományát tölti (1943)
3. R. Gy.: Rác Gyula magánvállalkozó (1965)
4. T. B.: Tóth Béla régiséggyűjtő (1985)
5. T. Cs.: Tóth Csilla háziasszony (1987)
6. T. J.: Tóth Jolán nyugállományát tölti (1940)

MELLÉKLETEK

Melléklet, 1. számú kép

Mázatlan agyagedény. Szernye (Fotó: Kovács Vanessza., 2021.)

Melléklet, 2. számú kép

Mázás mintás agyagedény. Szernye (Fotó: Kovács Vanessza. 2021.)

Melléklet, 3. számú kép

Mázás agyagedény. Szernye (Fotó: Kovács Vanessza. 2021.)

Melléklet, 4. számú kép

Mázás agyagedény. Szernye (Fotó: Kovács Vanessza. 2021.)

Melléklet, 5. számú kép

**Agyagból készült falra akasztható díztányérok. Szernye
(Fotó: Kovács Vanessza. 2021.)**

Melléklet, 6. számú kép

**Virágmotívumokkal díszített falra akasztható
tányérok. Szernye (Fotó: Kovács Vanessza. 2021.)**

Melléklet, 7. számú kép

Talpas guzsaly. Szernye (Fotó: Kovács Vanessza. 2021.)

Melléklet, 8. számú kép

A guzsaly díszített talpa. Szernye (Fotó: Kovács Vanessza. 2021.)

Melléklet, 9. számú kép

Mosódeszka. Szernye (Fotó: Kovács Vanessza. 2021.)

Melléklet, 10. számú kép

Mángorló. Szernye (Fotó: Kovács Vanessza. 2021.)

Melléklet, 11. számú kép

Gereben. (Fotó: Kovács Vanessza, 2021.)

Melléklet, 12. számú kép

Rokka. (Fotó: Kovács Vanessza, 2021.)

Melléklet, 13. számú kép

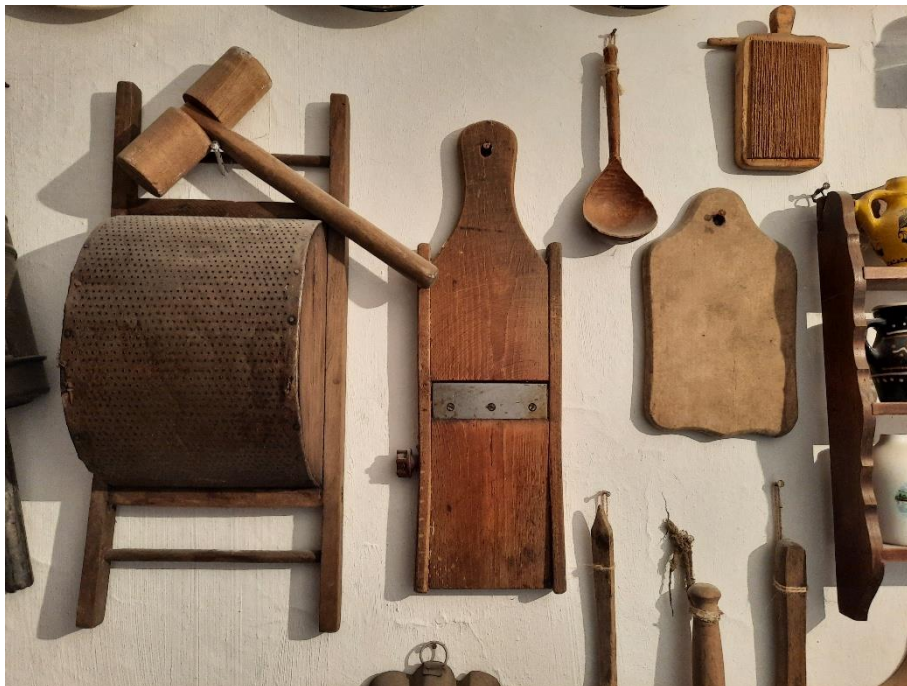
Vajköpülő. Szernye. (Fotó: Kovács Vanessza, 2021.)

Melléklet, 14. számú kép

Citera. Szernye.: (Fotó: Kovács Vanessza, 2021.)

Melléklet, 15. számú kép

Konyhai eszközök. Szernye. (Fotó: Kovács Vanessza, 2021.)

Melléklet, 16. számú kép

Fából faragott sas. Szernye. (Fotó: Kovács Vanessza, 2021.)

Melléklet, 17. számú kép

Fából faragott címer. Heteny. (Fotó: Sütő László, 2021.)

Melléklet, 18. számú kép

**1970-es években készült szék. Szernye
(Fotó: Kovács Vanessza, 2021.)**

Melléklet, 19. számú kép

**Fahordók. Szernye (Fotó: Kovács
Vanessza, 2021.)**

Melléklet, 20. számú kép

**Sarlók. Szernye. (Fotó: Kovács
Vanessza, 2021.)**

Melléklet, 21. számú kép

**Régi kovácsműhely. Szernye.
(Fotó: Kovács Vanessza, 2021.)**

Ім'я користувача:
Моца Андрій Андрійович

ID перевірки:
1007900702

Дата перевірки:
18.05.2021 00:07:30 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet

Дата звіту:
18.05.2021 00:13:28 EEST

ID користувача:
100006701

Назва документа: KovácsVanessza_Szakdolgozat_2021_BA

Кількість сторінок: 51 Кількість слів: 13690 Кількість символів: 102252 Розмір файлу: 2.21 MB ID файлу: 1007993808

7.42% Схожість

Найбільша схожість: 1.83% з Інтернет-джерелом (<https://mek.oszk.hu/02100/02152/html/03/46.html>)

7.42% Джерела з Інтернету

22

Сторінка 53

Пошук збігів з Бібліотекою не проводився

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

1